

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Švédská účast ve třicetileté válce

Daniel Metlička

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Švédská účast ve třicetileté válce

Daniel Metlička

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2014

Obsah

1 Úvod	5
2 Švédsko před vstupem do třicetileté války	9
2.1 Politický vývoj Švédska před třicetiletou válkou	9
2.2 Hospodářský vzestup Švédska	11
2.3 Švédsko-polská válka.....	13
3 Válka 1630-1635	20
3.1 Švédský vstup do války.....	20
3.2 Pod vedením Gustava II. Adolfa.....	23
3.3 Rok 1632 a bitva u Lützenu	27
3.4 Roky 1633-1634 a bitva u Nördlingenu.....	32
4 Válka 1635-1648	36
4.1 Diplomatická aktivita Francie	36
4.2 Pražský mír.....	36
4.3 Válka v letech 1635-1636	37
4.4 Gallasova ofenzíva z let 1637-1638.....	40
4.5 Banérova ofenzíva z let 1638-1641	41
4.6 Torstenssonova válka 1642-1645.....	44
4.7 Poslední roky války.....	50
5 Vestfálský mír	52
6 Závěr.....	54
7 Seznam použité literatury.....	56
8 Summary	58

1 Úvod

První polovina 17. století byla obdobím všeobecné společenské krize, sahající od náboženské netolerance po krizi politickou a hospodářskou, jenž vyvrcholila vypuknutím válečného konfliktu, který do té doby neměl v lidských dějinách obdoby. České stavovské povstání odstartovalo konflikt, který se na samém počátku jevil jako střet náboženský a mocenský v rámci jednoho soustátí, ale následný vývoj událostí vedl k tomu, že přerostl v konflikt celoevropský, kterým se třicetiletá válka bezesporu stala.

Příčiny vzniku tak rozsáhlého a dlouhého konfliktu v lidských dějinách můžeme hledat už na počátku 16. století, kdy vyvrcholila nespokojenost s praktikami katolické církve otevřenou kritikou poměrů Martinem Lutherem. To spustilo lavinu událostí, jenž uvrhly Německo do bojů, které skončily až v roce 1555 Augšpurským mírem.

Klid zbraní vydržel do 80. let 16. století, kdy se začal náboženský konflikt znova rozhořivat. Proběhla série izolovaných střetů, které vytvářely prostor pro krajní řešení. Situaci dále vyostřilo založení Protestantské unie v roce 1608 a o rok později Katolické ligy.

Také v českých zemích narůstaly společenské a politické rozpory. Nemalou měrou k tomu přispělo nedodržování závazků vyplývajících z Rudolfova majestátu, zaručujících svobodu vyznání. Tyto okolnosti zapříčinily, že skupina protestantů, pod vedením Jindřicha Matyáše Thurna, 23. května 1618 provedla třetí pražskou defenestraci, kterou prakticky třicetiletá válka začala.

Povstání rychle přerostlo v ozbrojený konflikt mezi císařem a českými stavy. Stavovská armáda měla zpočátku mírnou převahu a dokázala se přiblížit až k Vídni. Zásahy císařského vojska na českém území byl ale postup stavů zastaven. Generální sněm zvolil v roce 1619 novým českým králem Fridricha Falckého. Jeho volba urazila saského kurfiřta Jana Jiřího, který se přidal na

stranu císaře Ferdinanda II. Válka však pokračovala i po porážce stavovského povstání v bitvě na Bílé hoře.

Jako nový aktér se na bojišti objevilo Dánsko, které bylo v boji proti císaři podporováno Nizozemím, Anglií a Francií. Tato první protihabsburská koalice stvrzená v roce 1625 v Haagu měla vysoké ambice, ale sled nečekaných událostí kompletně změnil situaci. Anglie se dostala do vnitrostátních problémů, čímž se její účast v koalici stala spíše formální, a do bojů vůbec nezasáhla. Nizozemí mělo vlastní problémy ve válce o svoji nezávislost se Španělskem, která trvala již 50 let a stále to nevypadalo, že bude v blízké době rozhodnuta. Válečných akcí se proto ujalo Dánsko a již v roce 1626 zahájilo vojenské operace na německém území. Přes počáteční úspěchy nebylo brzy pochyb o tom, že Dánsko není schopno samo zastavit císařské armády, které měly finanční podporu Španělska. Ještě v roce 1626 prohrál dánský král v bitvě u Lutteru a otevřel tím cestu k postupu na Jutský poloostrov dvěma vynikajícím generálům, Tillymu a Valdštejnovi.

Porážka Dánska byla dokonána v roce 1628 a dánskému králi Kristiánovi IV. nezbývalo nic jiného, než přijmout relativně mírnou mírovou smlouvu. Lübecký mír uzavřený 22. května 1629 potvrdil vládu císaře v celé Německé říši, který tím mohl v plné síle prosazovat vlastní politiku. Valdštejn si v severním Německu upevnil pozici, jako generál moře-oceánu a začal zde budovat císařské loďstvo. Tyto změny ve sféře zájmu Švédska a francouzský diplomatický zásah do švédsko-polské války nakonec donutily Gustava II. Adolfa ke vstupu do války proti císaři.

Na pozadí těchto událostí se stává jedním z hlavních aktérů třicetileté války Švédsko. Cílem mé práce je zhodnotit tento konflikt a toto významné období v dějinách Švédska z jeho pohledu. Na začátku se pokusím zhodnotit jeho hospodářské a politické postavení v Evropě ještě před samotným začátkem třicetileté války a jeho postupnou proměnu pod vládou Gustava II.

Adolfa. V dalších kapitolách jsem se zaměřil na samotnou účast v tomto konfliktu, který je Švédy označován jako německá válka. Charakteristika a analýza událostí probíhá od vstupu švédských jednotek na německé území, prvních vojenských a diplomatických úspěchů, přes smrt krále v bitvě u Lützenu a následné obtížné období pro Švédsko. Věnuji se také důležitým bitvám, které často změnily nejen vojenskou, ale i politickou situaci v Říši a pokusím se zhodnotit jejich důsledky. V základních obrysech je též naznačena válečná strategie používaná jednotlivými vojevůdci, převážně švédskými.

Nemalá část práce hodnotí rovněž diplomatická jednání Švédska v průběhu války a také jeho spojence Francie. V poslední části je stručně shrnut a zhodnocen obsah mírových smluv z Osnabrücku a Münsteru, které celý konflikt ukončily.

Při zpracování tématu jsem nejvíce čerpal z publikace Petera H. Wilsona „Europe's Tragedy: A History of the Thirty Years War“, která na bezmála tisícovce stránek prezentuje události vedoucí k třicetileté válce a celý její průběh z pohledu všech zúčastněných stran. Tato publikace mi pomohla při tvorbě struktury velké části mé práce a stala se jejím základním pilířem. Publikaci bych doporučil všem zájemcům historie o období třicetileté války.

Druhou a neméně důležitou publikací je práce Williama P. Guthrieho „The later thirty years war: From the battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia“. Tato kniha mi pomohla v utvoření historické linie od roku 1635 až do konce třicetileté války, převážně z vojenského a taktického hlediska. Publikace vyniká bohatou přílohou, ve které najdeme údaje o počtech vojáků, velitelích uskupení, jejich taktickém rozložení a poloze v bojovém plánu bitvy. Kniha je důležitým zdrojem informací pro všechny zájemce o vojenskou historii, neboť bitvám je zde věnována více jak polovina rozsahu.

Šestidílný spis Václava Lívy „Prameny k dějinám třicetileté války 1618-1648“ mi pomohl k pochopení války z pohledu soudobých lidí. Tyto

chronologicky řazené svazky mi přiblížily jednotlivé události týkající se Čech a Moravy v evropském kontextu. Zároveň mi poskytly informace o událostech a vojenských akcích na našem území a o nákladech na udržování jednotlivých armád.

Mezi další důležitou literaturu řadím díla autorů Nilse Ahnlunda „Gustav Adolf král švédský“ a Michaela Robertse „Gustavus Adolphus and the Rise of Sweden“, jež se zabývají Švédskem za vlády Gustava II. Adolfa a přibližují tuto významnou historickou osobnost své doby. Rozebírají jeho povahu, způsob rozhodování a vládnutí. Vysvětlují z jakých důvodů se Gustav II. Adolf rozhodl vstoupit do třicetileté války, která se mu nakonec stala osudnou, popisují boje s vlastním strýcem o švédskou korunu a další konflikty, kterých se Švédsko za jeho vlády účastnilo.

2 Švédsko před vstupem do třicetileté války

2.1 Politický vývoj Švédska před třicetiletou válkou

Po smrti Jana III. roku 1592 se na švédský trůn dostal jeho syn Zikmund III., v té době již král polský a velkokníže litevský, čímž vzniká personální unie Polska a Švédska. Tento vývoj se nelíbil Zikmundovu strýci Karlovi a také říšské radě, které se mladý panovník znelíbil zaváděním katolictví. Opozice rychle nabírala na síle a v roce 1599 byl Zikmund sesazen a na švédský trůn nastoupil Karel, jako král Karel IX.

Nový král se snažil obnovit švédsko-polskou unii, ale z válek těchto dvou států nevyšel jasný vítěz. Bojoval také proti Rusku a proti Dánsku v kalmarské válce. Zde se bojů poprvé účastnil i Karlův syn Gustav Adolf, který byl na jaře roku 1611 v Örebro podle tehdejších zvyklostí prohlášen dospělým s právem nosit zbraň.¹

Tentokrát bylo útočníkem Dánsko. Kristián IV. počítal, že za příznivého stavu by se mohl zmocnit Švédska, protože nevěřil v jeho sílu.² Kristián se snažil o opětovné vytvoření švédsko-dánsko-norského státu pod svojí vlastní vládou, jak tomu bylo na začátku 16. století, než Gustav Eriksson zahájil povstání právě proti Dánsku a později se stal švédským králem jako Gustav I. Vasa.

Válka byla hrozivá, neboť obě zneprátelené strany uplatňovaly nepsaný válečný zákon: „Loupit, pálit, zabíjet!“³ Karlův syn Gustav⁴ si ve válce vedl zdatně, obsadil Borgholm a dobyl nazpět ostrov Öland. To byly pro jeho otce Karla IX. poslední dobré zprávy, neboť 30. října 1611 zemřel.⁵ Okamžitě se začalo mluvit o králi novém a to o Gustavu Adolfovi. I přes svoji nezletilost,

¹ AHNLUND, Nils, *Gustav Adolf král švédský*, Praha 1939, s. 22.

² Tamtéž, s. 22.

³ Tamtéž, s. 24.

⁴ V kalmarské válce bylo mladému princovi 17 let.

⁵ AHNLUND, s. 24.

keré by dosáhl až v roce 1618, byl Gustav Adolf zvolen novým králem. Stavové byli přesvědčeni, že jeho rozvážná povaha nahradí jeho mladistvou nezkušenost.⁶

Kalmarská válka, přes úmrtí krále a nástup nového, pokračovala dál bez zásadních změn na bojišti, a tak byla v roce 1613 podepsána mírová smlouva v Knäredu, která ukončila tento, pro Dány vítězný, konflikt. Podmínky míru byly tvrdé. Smlouva jako válečné odškodnění stanovila Švédsku platby ve výši 1 milionu riksdalerů.⁷ Po dobu splácení dostalo Dánsko jako zástavu Älvsborg, ústí řeky Göty a přilehlé oblasti.⁸ Švédsko se za znovunabytí Älvsborgu (leden 1619) zadlužilo u Nizozemců ve výši čtvrt milionu riksdalerů a tím ukázalo svoji finanční slabost.⁹ Během války bylo také zničeno nové město Göteborg,¹⁰ které mělo v původních plánech nahradit Älvsborg, jako hlavní švédský přístav. Dánové doufali, že podmínky míru jsou natolik tvrdé, že je Švédsko nebude schopné splnit a všechna ve smlouvě uvedená místa jednoduše přejdou pod vládu Kodaně.

V roce 1611, kdy Švédsko bojovalo s Dány na vlastním území, bojovaly švédské jednotky také v Rusku, kde se snažily zastavit postup polských nepřátel. V krizové situaci, v jaké se Rusko na jaře roku 1611 bezesporu nacházelo, byl na shromáždění „národní obrany“ v Moskvě zvolen švédský prince Gustav Adolf za ruského cara a velkovévodu, protože toto shromáždění nedůvěřovalo domácím panovníkům.¹¹ O volný ruský trůn se také ucházel polský král Zikmund III. Situace se stala patovou a rozřešení této otázky přišlo až v roce 1613, kdy na ruský trůn usedl Michajl Fjodorovič Romanov.

⁶ AHNLUND, s. 25.

⁷ Riksdaler – je švédský ekvivalent pro německý říšský tolar. Často je užívána zkratka rdr.

⁸ ROBERTS, Michael, *Gustavus Adolphus and the rise of Sweden*, London 1973, s. 42.

⁹ ROBERTS, s. 43-44.

¹⁰ Město bylo založeno roku 1603 švédským králem Karlem IX. a roku 1611 bylo Dány zničeno.

¹¹ AHNLUND, s. 28.

I přes nástup nového cara na ruský trůn pokračovalo Švédsko ve válce až do 27. února 1617, kdy byl sjednán mír ve Stolbově za nizozemského prostřednictvím.¹² Švédsko se zřeklo nároků na ruský trůn, a také se vzdalo požadavků na Novgorod a Pskov. Naopak získalo celé provincie Kexholm¹³ a Ingrii s jejich silnými pevnostmi Kexholm, Nöteborg, Jama, Ivangorod a Kopore.¹⁴ Šlo o první velké vítězství Gustava II. Adolfa, neboť tato nová území spojila Estonsko s Finskem a zároveň zajistila celý Finský záliv.¹⁵

Další, i když nepřímý konflikt s Polskem se udál v Livonsku v letech 1611-1616. Švédové sice získali důležitou pevnost Dünamünde, ale další boje válka nenabídla. Bojovnost na obou stranách postupně upadala a před koncem roku 1618 bylo podepsáno příměří v Tolsburgu, které zachovávalo status quo.¹⁶

2.2 Hospodářský vzestup Švédska

Vlastní švédský stát vznikl oddělením od Dánska-Norska v roce 1523 a díky tvrdým přírodním podmínkám to byla relativně zaostalá země. Švédsko obývalo přibližně jeden a čtvrt milionu obyvatel a postrádalo i rozvinutější hospodářství. Za zmínku stojí pouze měděné doly ve Falunu, železné doly v Bergslagenu a s nimi spojené podnikání, které bylo v protikladu s převážně zemědělskou společností Švédska.¹⁷ Další neméně důležitou vývozní surovinou bylo dřevo na stavbu lodí. Výnosy z obchodu s těmito surovinami byly, aspoň z počátku, velice výnosné a dokázaly financovat drahá válečná tažení.

U vojenství se na chvíli zdržíme, neboť stojí za zmínku reformy Gustava II. Adolfa právě v tomto odvětví. Ve 20. letech připravil švédský král

¹² AHNLUND, s. 29.

¹³ V češtině je Kexholm také znám pod jménem Korelský újezd či Karélie.

¹⁴ ROBERTS, s. 47.

¹⁵ STELLNER, František, STELLNEROVÁ, Šárka, *Gustav II. Adolf*. In: *Historický Obzor* 6, 1995, 1, s. 3.

¹⁶ ROBERTS, s. 49.

¹⁷ MUNCK, Thomas, *Evropa sedmnáctého století 1598-1700*, Praha 2002, s. 85.

řadu reforem, které znatelně změnily ráz švédské armády. Vojsko složené z domobrany a žoldněrů bylo králem zavrženo. Reorganizoval ho v armádu národní, kdy jednotlivé kraje zajišťovaly určitý počet rekrutů.¹⁸ Bylo následně posíleno dělostřelectvo a byla rozdělena pěchota na těžkou a lehkou. Tyto reformy se následně projeví na početním stavu armády. V období 1590-1600 čítala Švédská armáda 15 000 mužů, zatímco v letech 1630-1640 již 45 000 mužů.¹⁹ Další vliv ekonomiky na vojenství se týkal výzbroje. Švédští vojáci byli vyzbrojeni výhradně zbraněmi ze švédských materiálů.²⁰ To samozřejmě podporovalo růst hospodářství.

Ani v dalších odvětvích se Švédsko nemohlo rovnat vyspělým západním zemím, jakými byly Nizozemí, Anglie, či Francie. Pro rozvoj základního hospodářství 17. století nebyla dostatečná ani infrastrukturní síť, která se v této době nacházela pouze v těsné blízkosti velkých měst. Největším problémem byl směnný obchod a platby v naturáliích, které se používaly i ve státní správě.²¹ Ten brzdil rozvoj Švédska převážně ve vojenských záležitostech, neboť nedostatek finančního kapitálu znemožňoval platbu žoldu vojsku, či verbování dobrovolnické armády. Ta se stala pro Gustava Adolfa vojenským základem a byla švédskou armádou používána až do roku 1635, kdy byla většina dobrovolníků propuštěna a válka na německém území se vedla z drtivé většiny žoldněřskými jednotkami.

I přes znatelnou zaostalost Švédska, se již za vlády Karla IX, ale hlavně za vlády Gustava II. Adolfa, díky reformám státní správy, důsledné redukci šlechty a modernizaci vojska, podařilo proměnit Švédsko v hospodářsky silný stát. Hlavní zásluhou na této proměně měla těžba dřeva, železa a mědi. Dřevo bylo vyváženo do Nizozemí, kde se z něj vyráběly nejlepší lodě své doby. To pomohlo se zakládáním nových obchodních společností pro zahraniční

¹⁸ STELLNER, F., STELLNEROVÁ, Š., s. 3.

¹⁹ KENNEDY, Paul, *Vzestup a pád velmocí*, Praha 1996, s. 81.

²⁰ Tamtéž, s. 91.

²¹ Munck, s. 85.

námořní obchod.²² Z tohoto obchodu těžily obě země a dopomohlo jim to k tomu, že se staly, ač na krátkou dobu, evropskými velmocemi.

Jak již bylo řečeno výše, velkou zásluhu na rozvoji Švédska nesou objevené doly na měď ve Falunu a na železo v Bergslagenu. Pro těžbu a zavedení výrobních postupů byli povoláni zahraniční experti z Lutychu, Amsterdamu a Německa. Za uvedení stojí jména jako Anton Monier, bratři Bescheové, Siegrothové, a především vynikající obchodník a zbrojář Ludvík de Geer, s jeho širokými evropskými známostmi.²³ Na pozvání Gustava II. Adolfa přijel do Švédska Govert Silentz, který kolem roku 1620 představil nový proces zjemňování mědi, který výrazně zlepšil kvalitu švédských měděných plátů.²⁴

Od nástupu Gustava Adolfa na trůn získalo Švédsko prakticky celé východní pobřeží Baltu od Kexholmu přes Rigu až k Wismaru, Stralsundu a části Pomořan, což zaručilo Švédsku nadvládu nad Baltem a ruským obchodem až do doby, než po roce 1700 Petr I. porazil Karla XII. v severní válce.²⁵

Všechny tyto skutečnosti přispěly k tomu, že se mohlo Švédsko utkat, prakticky samo, s habsburským blokem a jeho spojenci v roce 1630. Zajistilo si ve třicetileté válce své cíle, a dále pokračovalo v bojích, díky kterým vznikl mýtus neporazitelné švédské armády, který přetrvával až do bitvy u Poltavy roku 1709. V té samé době také končí velmocenské postavení Švédska v Evropě.

2.3 Švédsko-polská válka

Švédsko-polská válka z let 1621-1629 byla dalším důležitým konfliktem švédského krále, ve kterém zdokonaloval vojenskou taktiku. Tento

²² ŽUKOV, J. M., *Dějiny světa IV*, Praha 1961, s. 374.

²³ ROBERTS, s. 119.

²⁴ Tamtéž, s. 121.

²⁵ MUNCK, s. 152.

konflikt měl vyřešit otázku, kdo je právoplatným vládcem Švédska, jestli je to polský král Zikmund III. nebo jeho bratranec Gustav II. Adolf. Byla zde také otázka protestantismu v Německu, kde již probíhala první fáze třicetileté války. Ani švédskému králi neunikly události z českých zemí, ale osobně doufal v jednotu protestantů a zastavení císaře a celé Katolické ligy v Německu. Rozepře se Zikmundem III. vyvolala u Gustava II. Adolfa potřebu vyřešit tento spor razantně, a tak se odhodlal k preventivnímu útoku.

Útok byl veden na Rigu, aby posílil své postavení v celém Baltském moři. V červenci 1621 přistál s armádou v ústí řeky Daugavy²⁶ a již za dva měsíce obsadil Rigu.²⁷ Zároveň se Gustav II. Adolf snažil využít nesnázi Polska v bojích s Turky, což vzbudilo na nejednom místě protesty, velmi hlasitě vyjadřované. Gustavu II. Adolfovi byl předpovídán osud Františka I.²⁸ před Pavíí.²⁹

Po zisku Rigy a celého Livonska³⁰ Gustav II. Adolf naléhal na Zikmunda III., aby podepsal mírovou smlouvu, neboť nevěřil, že by příměří tento spor urovnalo. Jednání byla vedena velice tvrdohlavě z obou stran. Dlouhá jednání a klid zbraní se střídali s válečnými výpravami a toho dokázali využít polští vyjednavací. Neustálým protahováním jednání z formálních důvodů, se snažili zajistit svému králi lepší postavení a oddalovat konflikt do té doby, než bude připraven vést válku pouze proti Gustavu II. Adolfovi. Velice trefně se k této strategii vyjádřil sám Gustav II. Adolf: „Dokud budeme spolu bojovat slovy, tak budou oni lepšími stilisty (sic!) než my a dokážou odsunout vše na dobu pro ně vhodnější.“³¹

²⁶ Daugava nebo také Německý Důna, je řeka pramenící v Rusku a ústící v Rižském zálivu.

²⁷ ROBERTS, s. 56-57.

²⁸ Roku 1525 byl poražen a zajat Francouzský král František I. u Pavie Karlem V., následně byl František donucen podepsat „madridskou dohodu“ a vzdát se mnoha území.

²⁹ AHLNUND, s. 190.

³⁰ Livonsko je historický útvar rozkládající se na území dnešního Estonska a Lotyšska na východním pobřeží Baltského moře.

³¹ AHLNUND, s. 191.

Z tohoto důvodu se v roce 1626 obnovily boje a Gustav II. Adolf táhl se svým vojskem do polského Pruska. Zde si vedl velice zdatně a rychle získal území kolem ústí řeky Visly. Gustav II. Adolf doufal, že tímto výpadem a rychlým získáním území, přesvědčí Polsko k uzavření míru za výhodných podmínek pro Švédsko. Opak byl pravdou a Gustav II. Adolf již další postup nezaznamenal. Střety se v následujících letech omezily hlavně na pobřežní pás, kde se oba protivníci utkali v poziční válce.³² V této části se válka zadržela a vedla k tuhým bojům s těžkými ztrátami na obou stranách. S postupujícím časem byla otázka trvalého míru stále méně pravděpodobná a vpád hlouběji do polského vnitrozemí nepřipadal v úvahu díky špatné situaci na německém bojišti, kde protihabsburské síly ztrácely každým dnem více sil.

Situace v Prusku vyvolala odpor Anglie a Nizozemí. Tyto země cítily ohrožení svých obchodních spojení s Polskem a celým jižním pobřežím Baltského moře. Obě země měly snahu přimět soupeře k jednání namísto vojenských akcí. Dalším důvodem proč se snažily urovnat spor, byl ten, že přestávaly věřit protestantskému odboji v Německu a doufaly, že přimějí Gustava II. Adolfa, aby zde nasadil své síly přímo proti katolicismu. Gustav II. Adolf by o takové pomoci uvažoval za jasně daných podmínek. Za prvé požadoval 48 člennou flotilu v Baltském moři k ochraně vlastního pobřeží a námořních cest, kterou mělo zajistit Nizozemsko a Anglie. Dále požadoval po Braniborsku, aby sestavilo a udržovalo armádu 32 000 mužů, která měla bojovat v západním Německu. Dalším požadavkem bylo předání dvou prvořadých přístavů do švédských rukou, jeden v Severním moři, druhý v Baltském moři, neutralita Gdaňsku měla být garantována a Bethlen Gábor³³ měl být přizván do aliance. Nejdůležitějším bodem bylo získání Direktorata pro Gustava II. Adolfa, to znamenalo jistotu nejvyššího vojenského a politického

³² AHNLUND, s. 191.

³³ Kníže Sedmíhradska a jeden z vůdců protihabsburského povstání během třicetileté války.

velitele spojeneckých jednotek.³⁴ Tyto podmínky byly pro spojence nesplnitelné, ne z důvodu, že by nechtěli, ale nemohli. Tak z jednání o přistoupení Švédska do německé války prozatím sešlo a spojenci si vybrali místo Švédska Dánsko, které si (jak je popsáno výše), nevedlo zrovna nejlépe.

Ve velmi obtížné situaci se objevil Jiří Vilém Braniborský, jehož vlastní švagr³⁵ si opatřil opěrné body na území lenního knížectví pruského a současně vstoupily v platnost vazalské povinnosti Pruska k polské koruně a bylo na něm požadováno, aby postavil vojsko na pomoc Polsku.³⁶ Této situace plně využil právě Gustav II. Adolf. Když roku 1627 táhl pomocný sbor braniborsko-pruský do polského tábora, jeho oddíly přešly za pochodu ke Gustavovi II. Adolfovi, který nesměl být ve Východních Prusích veřejně nazýván švédským králem!³⁷

Situace Gustavu II. Adolfovi však příliš nepřála, když se snažil přimět významné město Gdaňsk k neutralitě, což se mu vlastní uspěchaností nepodařilo a dokonce Gdaňsk vystoupil proti Švédsku jako nepřítel. Na bojišti byla situace zcela opačná: „Průběh bojů byl pro Švédsko příznivý, dvě vítězství u Mewe³⁸ v roce 1626 a dvě vítězství u Dirschau³⁹ v roce 1627 (Gustav II. Adolf byl vážně zraněn ve druhé bitvě), ale nic jako polský kolaps se nekonalo, ani vojenský, ani ekonomický.“⁴⁰ Polsko nebylo stále poraženo. Dánský král Kristián IV. byl v roce 1626 poražen u Lutteru a prakticky otevřel císařským jednotkám cestu do severního Německa.

Polsko v obraně využilo dobrých vztahů s Habsburky, kteří ještě v roce 1627 poslali pomocný sbor císařských jednotek, a následujícího roku byly

³⁴ ROBERTS, s. 60.

³⁵ Manželka Gustava II. Adolfa byla sestra Jiřího Viléma, Braniborského markraběte a kurfiřta. Svatba se konala 25. listopadu 1620.

³⁶ AHLNUND, s. 192.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Také známa jako bitva u města Gniew.

³⁹ Také známa jako bitva u města Tczew.

⁴⁰ ROBERTS, s. 63.

připravovány další jednotky, ale k jejich odeslání nedošlo.⁴¹ To obratem zlepšilo situaci ve švédském táboře, ale brzy se objevily nové a vážnější problémy.

Vliv Habsburků v severním Německu se stával pro Švédsko příliš velkou hrozbou a Gustav II. Adolf musel rychle jednat, jinak by zde byl reálný dopad na švédské zájmy. Skutek, ke kterému byl donucen, jej příliš netěšil, neboť novým spojencem proti habsburské hrozbě se stalo Dánsko. Společně vstoupily oba státy 4. ledna 1628 do obranné aliance, Švédsko přislíbilo námořní pomoc, zatímco Dánsko zrušilo plavby do Gdaňsku.⁴²

Od počátku roku 1628 se zájmy Gustava Adolfa a celého Švédska odvrátily od záležitostí v Polsku k dění v severním Německu. Po zajištění spolupráce s Dánskem se Gustav II. Adolf již 12. ledna 1628 rozhodl (s pomocí rady) k zapojení Švédska do německé války. Toto rozhodnutí bylo velmi nebezpečné, protože jednání s Polskem o míru, případně o příměří, byla na mrtvém bodě. Polsko se ale stalo druhořadou záležitostí, hlavním centrem zájmu bylo Meklenbursko a Pomořany.⁴³

Válka pokračovala povětšinou pouze sporadicky v malých šarvátkách, ale Švédsko již nepotřebovalo více útočit. Přehodnocením války útočné na válku obrannou a držením důležitých obchodních tras, které ekonomicky oslabovaly celé Polsko, začal Gustav II. Adolf dosahovat svých cílů. Stále více obchodníků pocíťovalo krizi vyplývající z této situace a obchod se zpomaloval. To se následně odráželo v názoru veškerého lidu a začaly se stále silněji ozývat hlasy o ukončení konfliktu. Jedinou kaňkou na polském tažení

⁴¹ AHNLUND, s. 194.

⁴² ROBERTS, s. 67.

⁴³ Tamtéž, s. 69.

byla bitva u Honigfelde v červnu 1629, kdy byli Švédové poraženi spojenými polsko-císařskými oddíly.⁴⁴

Válku mezi Švédskem a Polskem ukončilo až mírové jednání v Altmarku zprostředkované Francií, která viděla ve Švédsku zdatného spojence. Po úspěšné válce v Mantově se diplomacie kardinála Richelieua rozhodla k posílení vlastní pozice proti habsburskému rodu. Dosažením příměří bylo Švédsko přinuceno upustit od války s Polskem a přesunout své bojové aktivity do severního Německa, kde by byly zadržovány síly rakouských Habsburků, zatímco Francie by bojovala proti španělským Habsburkům.

Příměří s Polskem bylo zaštitěno Francií a dopomohl k němu vyslanec kardinála Richelieua Hercule de Charnacé. Francie se snažila, aby válku proti císaři vedl někdo jiný, než ona sama, ač se účastnila války o mantovské dědictví. V této válce se francouzským jednotám příliš nedařilo, ale výborné diplomatické aktivity Francie převážily pomyslné miský vah právě ve prospěch Francie.⁴⁵ Francouzská diplomacie se snažila o oslabení vlivu císaře v Německu pomocí dohody s Bavorskem, která ale nepřinesla kýžený výsledek. Charnacé ovšem brzy narazil při vyjednávání na překážky, které nebyl schopen sám překonat. V této věci byl zachráněn Braniborskem, které navrhlo, že by Švédsko mohlo odevzdat v zástavu, právě Braniborsku, po dobu příměří, většinu vnitrozemských oblastí, které okupovalo, na oplátku bylo Švédsku dovoleno držet Pillau,⁴⁶ Memel⁴⁷ a další dvě města.⁴⁸ To byla dohoda, na kterou mohl Gustav II. Adolf přistoupit, neboť zajistila jeho obrané pozice v získaných územích v Polsku při baltském pobřeží a následně se mu

⁴⁴ STELLNER, STELLNEROVÁ, s. 4.

⁴⁵ KOVÁŘ, Martin, *Třicetiletá válka (1. část)*. In: Historický Obzor 4, 1993, 12, s. 275.

⁴⁶ V němčině znám jako Pillau, polsky jako Piława, v češtině jako Pilava a v současné době se přístav nazývá Baltijsk a patří Ruské federaci.

⁴⁷ V němčině znám pod názvy Memel nebo Memelburg, česky znám z litevštiny jako Klajpeda.

⁴⁸ ROBERTS, s. 75.

do rukou dostaly významné zdroje příjmů, kterými byly právě přístavy Memel a Pillau.

Vše bylo stvrzeno 16. září 1629 v Altmarku, následně ještě doplněno o smlouvu z Tiegenhoffu s Gdaňskem (18. ledna 1630), která přiřkla Gustavu II. Adolfovi velkou část z cel, která se vybírala na Gdaňských cestách. Obě ujednání tím otevřela příležitost pro německou výpravu.⁴⁹

⁴⁹ ROBERTS, s. 76.

3 Válka 1630-1635

3.1 Švédský vstup do války

V průběhu války Valdštejn postupoval k pobřeží Baltského moře a po obsazení přístavních měst Wismaru a Rostocku a následném obléhání města Stralsund byl švédský král přinucen uvažovat o vstupu do války proti císaři. V roce 1628 se Švédsko dohodlo s městem Stralsundem na spolupráci při obraně města a byla tam následně vyslána posádka, aby pomohla město hájit.⁵⁰ Posádka se ve městě zabydlela až do roku 1630.

Změna priorit zájmů z Polska na severní Německo byla provedena v nanejvýš vhodný okamžik, neboť Gustav II. Adolf byl donucen dostát svému slovu o pomoci Stralsundu. Již v únoru 1628 Valdštejnův generál Arnim⁵¹ obsadil ostrov Dänholm, který ovládal stralsundský přístav. V dubnu téhož roku započaly jeho jednotky řádné obléhání města.⁵² Město bylo vysvobozeno dánskými jednotkami, ale přes jejich snahu musely po rozhodnutí rady opustit město a ochrana tak přešla plně do švédských rukou.

Gustav II. Adolf byl stále formálně v neutralitě. Kancléř Oxenstierna navrhoval, aby se král dále držel této politiky, ale Gustav II. Adolf byl jiného názoru a požadoval válku v Německu. Byl přesvědčen, že je nutné vést válku na německém území, neboť zde může získat spojence a dostatečné množství zásob. Celá záležitost byla projednána při schůzkách rady na přelomu let 1628 a 1629. Bylo rozhodnuto, že bude lepší vést útočnou válku na území Německa, než defenzivní válku na území Švédska a Stralsund bude použit jako startovací rampa pro německou kampaň. K tomuto rozhodnutí také přispěl fakt, že císař válčil s Francií v Mantově a zadržoval tam velkou část svých sil.

⁵⁰ KLÍMA, Arnošt, *Dlouhá válka: 1618-1648*, Praha 2000, s. 52.

⁵¹ Jan Jiří z Arnimu sloužil před vstupem Švédska do třicetileté války v armádách Braniborska, Švédska, Polska a od roku 1624 sloužil v císařské armádě. Po roce 1630 sloužil v saské armádě.

⁵² ROBERTS, s. 70.

Od ledna 1629 vedl dánský král Kristián IV. jednání o míru v Lübecku, kde byl za velmi mírných podmínek podepsán mír (viz. kapitola Válka dánská). Švédští diplomaté nebyli k jednání přizváni a Gustav II. Adolf odpověděl na neúčast svého státu při diplomatických rokováních velice chladně, ale razantně. Proto v dubnu 1630 vydal 14 diplomatických bodů, které směřoval císaři, ve kterých šlo převážně o ochranu švédských zájmů v oblasti Baltského moře.⁵³ Požadoval úplnou evakuaci císařských jednotek ze severního Německa, demolici všech nových opevnění na Baltském pobřeží, odstranění císařského loďstva z přístavů a odškodnění Dánska za území, která ztratilo. Oplátkou byl ochoten evakuovat Stralsund. Nikde se nezmínilo protestantství nebo osvobození jižního Německa.⁵⁴ Tyto požadavky byly vzhledem k existující síle císařských naprosto nereálné. Dánsko se nicméně snažilo o zlepšení švédsko-císařských vztahů a císař Ferdinand II. vyslal vyslance do Gdaňsku v dubnu 1630. Švédsko souhlasilo s jednáním, což donutilo Francii k vylepšení alianční nabídky, čímž prokázali svojí údajnou ochotu k míru. Avšak Oxenstierna již v lednu 1630 mluvil ‚o nadcházejícím tažení‘ s anglickým velvyslancem, sirem Thomasem Roem.⁵⁵

Událost s nepřijetím švédských velvyslanců na konferenci v Lübecku byla prakticky záminkou k vyhlášení války císaři. Státní rada neochotně souhlasila s válkou, obzvláště když odůvodněním Gustava II. Adolfa byla právě událost z Lübecku.⁵⁶ Gustav II. Adolf se snažil zdržovat jednání do doby, kdy budou jeho vojáci připraveni se vylodit a poté podal naprosto nepřijatelný návrh (viz. poznámka 53), aby tak mohl oficiálně učinit.

Válka byla oficiálně započata 4. července 1630 v době, kdy se konalo zasedání kurfiřtů v Řezně a jednalo se o sesazení Valdštejna z postu

⁵³ BENECKE, Gerhard, *Germany in the thirty years war*, London 1978, s. 46-47.

⁵⁴ ROBERTS, s. 73.

⁵⁵ WILSON, Peter H., *Europe's tragedy: a history of the Thirty Years War*, London 2009, s. 461.

⁵⁶ Tamtéž.

nejvyššího generála císařských vojsk. V tu dobu přistála plně vyzbrojená švédská armáda v počtu 13 000 mužů s válečným materiálem a koňmi na poloostrově Usedom. Během prvních čtrnácti dnů obsadila Štětín a Stralsund.⁵⁷ Mnozí vévodové, protestantský kurfiřt braniborský a administrátor magdeburského arcibiskupství se okamžitě přidali na švédskou stranu.

Vstup protestantského Švédska do války proti katolickému císaři se může jevit jako náboženská válka, avšak opak je pravdou. Švédsko se nesnažilo bránit protestanty v nitru říše, ale snažilo se získat pobřeží Baltského moře, cítilo se ohroženo sílicím vlivem císaře na Baltském pobřeží v severním Německu.⁵⁸ Plány ohledně *Dominia Maris Baltici*⁵⁹ mohly být ohroženy. Dále zde byl silný tlak právě na Švédsko ze strany Francie, která doufala v to, že Švédsko zabrání případné pomoci rakouských Habsburků Habsburkům španělským. Dokonce ani sami Švédové neviděli válku jako náboženskou, což dokládá Oxenstiernův výrok, že otázka víry byla pouze záminka. Gustav II. Adolf mu oponoval, že kdyby to byl důvod k válce, tak by musel vyhlásit válku papeži.⁶⁰

Samotné spojení Francie a Švédska se nerodilo snadno. Do roku 1629 byl francouzský zájem o Švédsko velmi nepatrný a samotné Švédsko mělo blíže ke Španělsku, do kterého vyváželo velké množství dřeva a nerostných surovin. Důležitým datem se stal 23. leden 1631, kdy byla podepsána smlouva z Bärwalde, ve které se Francie zavázala sponzorovat Švédsko po dobu pěti let, během kterých Gustav II. Adolf bude respektovat Richelieuovy podmínky a nebude uzavírat mír bez předchozí konzultace.⁶¹ Podpora švédské výpravy do Německa stála Francii 400 000 tolarů ročně, za

⁵⁷ KLÍMA, s. 53.

⁵⁸ HROCH, Miroslav, *Švédský zásah do třicetileté války*. In: *Historie a vojenství* 11, 1962, 2. s. 253.

⁵⁹ *Dominium Maris Baltici* – vláda nad Baltským mořem, snaha zemí v prostoru Baltského moře ovládnout obchod a zároveň oslabit zbylé země snažící se této vlády dosáhnout.

⁶⁰ WILSON, s. 462.

⁶¹ Tamtéž, s. 465.

což měli Švédové v Německu vydržovat 30 000 pěších a 6000 jízdních vojáků. Ještě důležitější bylo však to, že bärwaldskou smlouvu směli publikovat, takže jí byl kardinál Richelieu před evropskou veřejností vázán.⁶² Ještě před touto smlouvou se Francie zavázala k ochraně Bavorska ve smlouvě z Fontainebleau, kterou neochotně Richelieu ratifikoval 31. května 1631. Ta Francii zavazovala k obraně Bavorska proti všem nepřátelům, včetně Švédska, zatímco Maxmilián Bavorský byl z obrany Francie proti Habsburkům vyvázan. Obě strany si byly vědomy toho, že tato smlouva je oboustranně nesplnitelná, ale zároveň ji považovaly za projev vzájemné dobré vůle.⁶³

3.2 Pod vedením Gustava II. Adolfa

Po té, co císařští zanechali obléhání Stralsundu, tak Oxenstierna znova projednával protektorát nad městem. V květnu 1630 rozhodly švédské stavy, že si Stralsund uchovají na neurčitou dobu. Po vylodění jednotek v červnu téhož roku, zabral Gustav II. Adolf Štětín. Dne 20. července donutil bezdětného Bogislava XIV. souhlasit s velením, s kterým přijal i to, že Švédové přebírají správu nad městem a jeho námořními poplatky. Článkem č. 14 této dohody byli Švédové oprávněni zabavit Pomořany po vévodově smrti, ačkoli formálně pouze pokud další nárokovatelé (zejména Braniborsko) odmítnou přátelské vyrovnání. I přes toto ujednání pomořanské stavy stále doufaly v obnovu autonomie, ale vévodství bylo fakticky anektováno.⁶⁴

Úspěch následujícího tažení z Pomořan na jih závisel na německých protestantských knížatech, která se měla rozhodnout mezi švédským lvem a císařskou orlicí. Gustav II. Adolf měl na knížata tvrdé požadavky. A jak řekl svému Braniborskému švagrovi, tak i konal po celou dobu svého tažení: „Nechci slyšet o neutralitě. Jeho výsost musí být můj přítel nebo nepřítel... Toto je boj mezi bohem a ďáblem. Pokud je jeho výsost s bohem, musí se ke

⁶² POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*, Praha 1970, s. 206.

⁶³ WILSON, s. 465.

⁶⁴ Tamtéž, s. 463.

mně přidat, pokud je pro ďábla, musí bojovat se mnou. Není zde třetí možnost.⁶⁵ Německá knížata byla přes to všechno velice zdráhavá a nechtěla se přidat ani na jednu stranu. Pod patronátem Jana Jiřího se v Lipsku, 16. února 1631, sešla protestantská knížata. Brandenburg pokračoval v podporování Jana Jiřího. Nový braniborský kancléř Sigismund von Götze řekl shromáždění: „Švéd je cizí král, který nemá žádné zájmy v říši.“⁶⁶

V listopadu 1630 bylo obleženo město Magdeburg plukovníkem Pappenheimem, ke kterému se později přidal i generál Tilly, který byl v té době vrchním velitelem císařských vojsk a měl pověst neporazitelného vojevůdce. Město padlo až po dlouhém obléhání 10. května 1631. Tilly následně nechal město vydrancovat a povraždit 20 000 obyvatel, což se považuje za jednu z největších tragédií třicetileté války.⁶⁷ Byl to šok i pro samotného Gustava II. Adolfa, neboť se tím zhroutila jím sledovaná politika. Gustav II. Adolf při svých vojenských reformách dbal na to, aby jeho vojáci během války neloupili a neplenili, snažil se vybudovat disciplinovanou armádu, které následně velice dobře platil. Magdeburg byl obrácen v trosky, dříve než spojenecká švédská armáda mohla přijít na pomoc. Tím byl zmařen plán, který tvořil základ Gustavovy válečné politiky.⁶⁸

Tilly po zničení Magdeburgu táhl do Saska. Sasko bylo touto hrozbou donuceno uzavřít spojeneckou dohodu se Švédskem. Ta byla podepsána 11. září 1631 a již 15. září se saská armáda, vedená Janem Jiřím z Arnimu, který býval jedním z Valdštejnových nejschopnějších generálů, spojila se švédskou armádou 40 km severně od Lipska. Arnim se tak přidal k Jiřímu Vilémovi z Brandenburku, který přijal švédské spojení již v červnu. Díky tomu tak vznikla největší armáda, jaké prozatím Gustav II. Adolf velel a doufal, že s takovou armádou může provést rozhodující úder, kterým přesvědčí zbývající

⁶⁵ WILSON, s. 465.

⁶⁶ Tamtéž, s. 466.

⁶⁷ KLÍMA, s. 57.

⁶⁸ AHNLUND, s. 226.

německé protestanty, aby se k němu připojili.⁶⁹ Téhož dne Tilly obsadil Lipsko. Obě armády se střetly v bitvě u Breitenfeldu 18. září.

Tilly vstupoval do bitvy s více jak 35 000 muži, zatímco Gustav II. Adolf s přibližně 42 000 muži. Při příchodu na bojiště museli Švédové překonat bažinatý potok. Tento přechod byl uskutečněn za dělostřelecké palby, kterou obstaral Tilly. Samotní Švédové byli schopni odpovédět až později odpoledne nasazením vlastních děl, která v řadách císařských způsobila značné ztráty na životech, díky jejich hlubší formaci. Gustav II. Adolf protáhl vlastní linii víc na západ, než jak učinil Tilly. Toho si všiml Pappenheim a následně odpoledne zaútočil, ale byl zahrán hlavní salvou 2 500 švédských vojáků, kteří byli posíleni o 860 mušketýrů. Pappenheimovi kyrysníci se pokusili zaútočit ještě sedmkrát, ale pokaždé dopadli hůře a hůře.⁷⁰

Mezitím podnikli dva důstojníci z Tillyho armády, přestože byli otřeseni dělostřeleckým bombardováním, útok na saské jednotky, které kladly zdatný odpor, ale jen do doby, než panstvo vzalo do zaječích.⁷¹ Všechny jednotky, vyjma dvou jízdních regimentů, prchly z bojiště i se svým velitelem Janem Jiřím. Náhlé zmizení saského vojska se mohlo stát pro protestanty katastrofou, nebýt taktické pružnosti Švédů, kteří mezeru pohotově vyplnili a přispěli k tomu, že Tilly utrpěl svou první velkou porážku.⁷² Odražení útoku na zkolabované křídlo bylo zásluhou druhého v pořadí velení, Gustava Horna, ke kterému se přidaly dva jízdní regimenty, které po Sasech na bojišti zůstaly. Horn následně čelil několika útokům, které spolehlivě odvrátil a po přeskupení se vydal k protiútoku. V té samé době se k protiútoku odhodlal i Gustav II. Adolf, rozdělil bojové linie Tillyho jednotek a prakticky zničil vše, co se jim postavilo do cesty. Tilly se ještě pokusil o odpor, ale i ten byl rozdrčen.

⁶⁹ WILSON, s. 473.

⁷⁰ Tamtéž, s. 473-475.

⁷¹ Tamtéž, s. 475.

⁷² MUNCK, s. 49.

Výsledek bitvy byl pro celou Evropu naprosto překvapující. Přes 7000 mrtvých na bojišti, mnoho těch co utekli, bylo zraněno včetně samotného Tillyho. Ostatní dezertovali a Tilly byl schopen pár dnů po bitvě v Halberstadtu sebrat pouhých 13 000 přeživších.⁷³ Švédsko ztratilo v bitvě 2100 mužů, zajatci byli často přiřazeni k vojenským oddílům, aby doplnili stavy. Gustav II. Adolf si po jedné vyhrané bitvě velice pochvaloval, že zajal tolik mužů, že jimi nejen doplní své pluky, ale další nové pluky postaví.⁷⁴

Gustav II. Adolf po bitvě věděl, že výprava do habsburských dědičných zemí by nebyla příliš prospěšná, a proto se rozhodl pro jiný postup. Obrátil se na jihozápad přes Durynsko a obsadil co nejvíce země, ještě než začala zima. To umožnilo Vilému V. Hesensko-Kasselskému, možná i Württembersku a ostatním jižním Němcům, se k němu připojit.⁷⁵

Postup v těchto zemích byl nečekaně rychlý. Již 2. října padl Erfurt, který Gustav II. Adolf navštívil již podruhé, poprvé to bylo roku 1620 při své ‚cestě za nevěstou‘.⁷⁶ Následně padl 15. října Würzburg. Po krátkém odpočinku Gustav II. Adolf prudce změnil směr k Mohanu, zabral Frankfurt a 23. prosince obsadil Mohuč. Většina dolní Falce, vpravo od Rýna, byla dobyta v následujících dvou týdnech, včetně Heidelbergu. Druhá menší armáda mezitím dokončila dobývání Meklenburska a připravila se na přechod Labe do zemí patřících Welfům.⁷⁷ Švédsko v této době kontrolovalo území od hranic s Dánskem až po Finsko, Baltské moře se tak stalo Švédským jezerem.⁷⁸ Ale i spojenci se začalo dařit a 1. listopadu vstoupila saská armáda do Prahy, aby usnadnila Gustavův vítězný postup.

⁷³ WILSON, s. 475.

⁷⁴ KLUČINA, Petr, *Tricetiletá válka: obraz doby 1618-1648*, Praha 2000, s. 232.

⁷⁵ WILSON, s. 476-477.

⁷⁶ AHNLUND, s. 227.

⁷⁷ WILSON, s. 477.

⁷⁸ PARKER, Geoffrey, *Europe in crisis 1598-1648*, Glasgow 1982, s. 220.

Gustav II. Adolf se prakticky stal pánem Německa a zřídil svůj hlavní stan ve Frankfurtu nad Mohanem, zatímco jeho armáda se rozrostla na 80 000 mužů a ubytovala se v Hesensku, Francích, Meklenbursku, Dolním Sasku a v okolí Magdeburgu. Válečná kořist byla obrovská a obsazená území byla přidělována spojencům Gustava II. Adolfa.⁷⁹

3.3 Rok 1632 a bitva u Lützenu

Švédský zájem o Brémy a Verden vedl k malé přestřelce mezi Švédy a Dány na jaře 1632. Obě tato města přidalo Švédsko do vlastních teritoriálních požadavků.⁸⁰ Mezi další strategické základny, které Švédové využívali, se řadily například Erfurt, Magdeburg, či Würzburg. Erfurt byl důležitým bodem ke kontrole cest mezi Magdeburgem, Saskem, Hessenskem a Franky a také zabezpečoval cestu z Pomořan do středního Německa. Sousední Magdeburg, po té co byl začátkem roku 1632 dobyt Švédy, sloužil také jako základna, nicméně byl zničený a to snížilo jeho důležitost. Würzburg naopak zajišťoval Franky, obzvláště Bamberg, který byl dále po toku Mohanu a jehož obrana byla složitější.⁸¹ Všechny tyto základny byly důležité jak z vojenského hlediska, tak i z politického, neboť dovolovaly Švédsku využívat německé zdroje k podpoře svého válečného úsilí.⁸²

Finance z Německa byly naprosto nepostradatelné pro vedení války, do které se Gustav II. Adolf vrhl, neboť subsidie poskytované Francií nebyly v rámci výdajů příliš vysoké, jak dokazuje Roberts: „Mezi 25. červnem a 26. srpnem 1632, kdy švédská armáda ležela utábořená u Norimberka, jen městské dodávky chleba dosáhly hodnoty 495 340 riksdalerů, proti tomu francouzské subsidie v hodnotě 400 000 riksdalerů ročně byly nepatrné.“⁸³ I přes značnou

⁷⁹ KLÍMA, s. 58.

⁸⁰ WILSON, s. 480.

⁸¹ Tamtéž, s. 481.

⁸² Tamtéž, s. 482.

⁸³ ROBERTS, s. 125.

nákladnost vojenského tažení v Německu se dá říct, že se po roce 1630 válka sama financovala.⁸⁴

Poté, co byla Praha dobyta Arnimem, se císař Ferdinand II. rozhodl znovu povolat do služeb Valdštejna. Ten se zdráhavě rozhodoval zda vést císařskou armádu, ale již 15. prosince 1631 byl povolán nazpět do služby a byl jím podepsán kontrakt na 3 měsíce, který byl dále prodlužován o další 3 měsíce.

Na jaře roku 1632 táhl Gustav II. Adolf z Porýní na jih, kde 8. dubna 1632 překročil Dunaj u Donauwörthu, kde o týden později porazil armádu Maxmiliána Bavorského vedenou Tillym. Zde byl Aldringen⁸⁵ dočasně oslepen malou dělovou koulí, zatímco Tillyho pravé stehno bylo roztrženo 3 librovou koulí, po zásahu ztratil vědomí a na následky zranění dva týdny poté zemřel.⁸⁶ Gustav II. Adolf pokračoval v tažení a 17. května obsadil Mnichov, což vyhnalo Maxmiliána Bavorského ze země a Mnichov byl vyrabován. Celá země až po hranice s Tyrolskem byla obsazena vojskem, pleněna a vykrádána. Gustav II. Adolf chtěl kurfiřtovi ukázat, co je to nepřítel.⁸⁷ I přes tyto krutosti zůstal Maxmilián odbojný a nehodlal se vzdát. Právě v oněch dnech se nejspíše obrátily karty v neprospěch švédského krále. Bavorsko je téměř dobyto, ale císařsko-ligistická armáda je neporažena, postup na Vídeň je téměř nemožný a Valdštejn teprve do bojů tohoto roku zasáhne.⁸⁸

Valdštejn se 21. května sešel s polním maršálkem Arnimem a navrhoval ukončení války a uzavření míru. Arnim tuto zprávu tlumočil saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu, který nevěřil, že Valdštejn tento návrh myslí vážně, a proto jej odmítl.

⁸⁴ ROBERTS, s. 126.

⁸⁵ Rakouský vojáka, po bitvě u Donauwörthu převzal velení po Tillym a stal se druhým ve velení po Albrechtovi z Valdštejna.

⁸⁶ WILSON, s. 500.

⁸⁷ KLÍMA, s. 60-61.

⁸⁸ FUKALA, Radek, *Třicetiletá válka, konflikt, který změnil Evropu*, Opava 2001, s. 81.

Jan Jiří se rozhodl obrátit na švédského krále Gustava II. Adolfa, aby mu pomohl proti Valdštejnovi, neboť měl pravdu, když se domníval, že Valdštejn potáhne po odmítnutí svého návrhu do Čech, aby odtud vytlačil saská vojska. Valdštejn táhl se svou armádou směrem na Prahu a obsadil ji 25. května 1632 a saská vojska musela z Čech ustoupit.⁸⁹

Začátkem září se odehrála malá potyčka mezi Gustavem II. Adolfem a Valdštejnem, známá jako bitva u Alte Vestě. Zde švédská armáda prohrála a stáhla se k Norimberku, zatímco Valdštejn postupoval na sever do Durynska, kde okupoval Míšeň a následně vyslal Charváty k Drážďanům se zprávou, že Jan Jiří již nebude potřebovat svíčky pro své bankety, neboť mu císařští poskytnou světlo hořícími saskými vesnicemi.⁹⁰ Valdštejn se přesunul do Lipska, kde se rozhodl, že přezimuje a nechal rozeslat jednotky do přilehlého okolí.

Valdštejnův postup, který ohrožoval spojení s baltským předmostím, přiměl Gustava II. Adolfa k riskantnímu přesunu a k vyprovokování bitvy před uložení armád k přezimování. To učinil i přes odmítavý postoj kancléře Oxenstierny a vydal se na sever, kdy během 17 dní překonal 650 km za cenu 4000 koní.⁹¹ Valdštejn byl donucen opustit zimoviště a svolat vojáky, které dal před několika dny odvolat. Na tento moment Gustav II. Adolf čekal, neboť Valdštejn nebyl v plné síle a prohlásil: „Nyní opravdu věřím, že mi ho (tj. Valdštejna) Bůh dává do náručí!“⁹² Oba vynikající vojevůdci se utkali 16. listopadu 1632 u Lützenu a ani jeden z aktérů této bitvy neměl nejmenší tušení, že tato bitva je mezníkem v jejich účinkování v třicetileté válce.

Většina památných bitev má vlastní poznávací znamení, díky kterému je známa i širší veřejnosti. V bitvě u Lützenu to byla neobyčejně hustá mlha.

⁸⁹ FUKALA, s. 81.

⁹⁰ WILSON, s. 506.

⁹¹ Tamtéž, s. 507.

⁹² FUKALA, Radek, *Sen o odplatě*, Praha 2005, s. 214.

Útok zahájilo švédské dělostřelectvo okolo 11 hodiny dopolední a poté následovalo jezdecktvo s pěchotou. Nejlepší jednotky byly v první linii, zatímco král velel většině švédských a finských jezdeckých jednotek na pravém křídle a Bernard Sasko-Výmarský vedl 3000 převážně německých vojáků na křídle levém.⁹³

Postup Bernarda Sasko-Výmarského na levém křídle byl zastaven houstnoucí mlhou smíšenou s kouřem z děl a také díky menšímu prostoru pro manévrování. Z tohoto důvodu leželo těžiště bitvy na pravém křídle vedeném Gustavem II. Adolfem. Zde se bojovalo velice tvrdě a mnoho jednotek zaznamenávalo obrovské lidské ztráty. Příkladem byl Pappenheim, který byl smrtelně střelen na počátku vlastního útoku. Jeho tělo bylo identifikováno až pomocí nalezených Valdštejnových rozkazů.⁹⁴

Gustav II. Adolf byl přinucen vést útok pravého křídla proti pozici císařských osobně, poněvadž jeho obrist,⁹⁵ Fridrich Stenbock, byl krátce před tím raněn do nohy.⁹⁶ Během tohoto útoku se dostal švédský král do obklíčení pravděpodobně Piccolominiho kyrysníky pod vedení obristlejtanta Petra Martelliniho. Došlo k velmi nelítostnému jezdeckému boji, v němž byl král zasažen kulí do levé paže, která mu roztříštila kost nad loktem. Při couvání dostal jeho kůň ránu do krku a uskočil s králem, který ho pro své zranění nemohl již ovládat, stranou. Král se snažil couvnout, byl zasažen novou kulí, jež pronikla přes záda do prsou. Nemohl se již udržet v sedle a umíraje klesl z koně.⁹⁷

Tvrdé boje pokračovaly i přes šířící se zprávy o smrti švédského krále a mnoho jeho velitelů této zprávě z počátku nevěřilo a dále pokračovalo v plnění bojového plánu. Za časného soumraku postupně upadaly i bojové akce na

⁹³ WILSON, s. 508.

⁹⁴ Tamtéž, s. 510.

⁹⁵ Plukovník.

⁹⁶ MARTÍNEK, s. 26-27.

⁹⁷ Tamtéž, s. 27.

jednotlivých stranách. Bitva byla u konce a do Valdštejnova tábora dorazily další posily v podobě 4000 Pappenheimových pěšáků. Valdštejn na konci bitvy disponoval 11 500 muži pěchoty a 3700 jezdci. Švédské vojsko čítalo 8000 pěšáků a 4000 jezdců. Přes početní převahu Valdštejn odmítl obnovení boje a rozhodl se ustoupit k Lipsku. Švédové přenocovali na bojišti v očekávání pokračování boje. O to více byli překvapeni, když v brzkých ranních hodinách zahlédli soupeře opouštět bojiště. Švédští generálové se také rozhodli k ústupu zpět k Weissenfelsu.

Valdštejn při návratu do Prahy přenechal velení vojska svým generálům Gallasovi, Holkovi a Ilowovi a sám podal císaři písemnou zprávu o bitvě a smrti krále Gustava II. Adolfa: „Obdržel blahopřání od císaře, od papeže, od polského krále a od mnoha jiných významných osobností, ačkoliv nešlo o vítěznou bitvu. Všichni si však uvědomovali, co znamená smrt Gustava II. Adolfa.“⁹⁸ Bitva ukázala vyrovnanost obou bojujících stran, což do příštích let značilo dlouhodobou perspektivu pokračování válečného konfliktu v Německu.⁹⁹

Smrt Gustava II. Adolfa na nějakou dobu ochromila švédské akce a přiměla kancléře Oxenstiernu k diplomatickému jednání. Ta zahájil s Francií a připravoval rozhovory s protestantskými knížaty z Německa. K nim došlo 18. března 1633 v Heilbronně. Zde se ustanovila tzv. Heilbronnská smlouva,¹⁰⁰ která znamenala spojení jižního Německa, Francie a Švédska. Dále bylo rozhodnuto vybudovat společnou armádu protestantských stavů, která měla být podřízena nejvyšší radě, složené ze sedmi Němců a tří Švédů. V jejím čele měl stát říšský kancléř Axel Oxenstierna, který měl mít rozhodující moc.

⁹⁸ KLÍMA, s. 62.

⁹⁹ FUKALA, *Sen o odplatě*, s. 227.

¹⁰⁰ Také známa jako Heilbronnská liga uzavřená 23. dubna 1633.

Oxenstiernovi se tím podařilo udržet silné postavení Švédska v Německu a byl to také on, kdo mohl být nyní postaven na místo Gustava II. Adolfa.¹⁰¹

Heilbronnská smlouva také řešila vnitřní záležitosti Švédska ohledně následnictví po zesnulém králi. Vládu za nezletilou Kristinu převzala říšská rada, v jejímž čele stál Axel Oxenstierna. Rada se usnesla připojit Pomořany ke Švédsku, odvolat z Německa vojsko, v němž sloužili Švédové, a vést další boj v Německu pomocí žoldnéřských vojsk pod švédským velením generálů Gustava Horna a Johana Banéra.¹⁰²

3.4 Roky 1633-1634 a bitva u Nördlingenu

Vojska generála Horna a Bernarda Sasko-Výmarského se spojila v Augsburgu. Dvojnásobná přesila nad jednotkami z jižního Německa, ale přišla nazmar, neboť 30. dubna 1633 propukla v táboře vzpoura. Vojákům nebylo od roku 1631 zapláceno v plné výši, ani jim nebyly zapláceny slíbené bonusy za bitvy u Breitenfeldu a Lützen.¹⁰³

Finanční problémy vyřešila až změna politiky, kterou zavedla říšská rada. Švédové přestali vybírat poplatky od okupovaných měst a knížat, ale začali rozprodávat dobytá území za jedinou splátku a tím získali prostředky k zaplacení vojska: „Celkem bylo během let 1631-1635 provedeno 250 předání, včetně 92 ve Švábsku. Pouze ve Frankách to činilo 4,9 milionu tolarů.“¹⁰⁴ A nejen to, byly opět obnoveny subsidie z Francie: „Švédští vojáci již nehodlali dále čekat, obzvláště když se rozšířily zprávy o uzavření Heilbronnské smlouvy a mohly jim být zapláceny 3 miliony tolarů, které jim byly dluženy.“¹⁰⁵

¹⁰¹ KLÍMA, s. 63.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ WILSON, s. 517.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 518.

¹⁰⁵ Tamtéž.

Přes veškeré problémy, které postihly Švédy, se vojska znovu vypravila do bojových akcí, ač se značným zpožděním. Ojedinělý císařský úspěch u Stínavy (10. října 1633) vyvažovala švédská vítězství u Oldendorfu (8. července 1633) a Pfaffenhofenu (11. srpna 1633).¹⁰⁶

V téže době, kdy Valdštejn obsazoval Slezsko, se vydalo vojsko Bernarda Sasko-Výmarského opět do Bavorska, kde s 10 000 muži obléhalo Řezno a 14. listopadu jej získalo. Maxmilián žádal císaře o pomoc a prosil ho, aby poslal Valdštejna do Bavor. Valdštejn však tažení do Bavorska odmítl.¹⁰⁷

Valdštejn ještě v průběhu roku 1633 vyjednával se Sasy a Švédy o případném míru, ale žádná jednání nebyla úspěšná. Tyto zprávy o jednání se dostaly do Vídně, kde bylo rozhodnuto o odstranění Valdštejna z postu generalissima pro zradu. Dne 24. ledna 1634 vydal Ferdinand II. dekret, jímž Valdštejna propouštěl ze služeb. Valdštejn v polovině února odešel z Plzně do Chebu, aby byl blíže Sasům a Švédům, se kterými se snažil vyjednávat, ale soupeři zůstali neteční. Císař se chystal zorganizovat vojenské tažení proti Plzni, ale nakonec z něho sešlo, protože 25. února 1634 provedli v Chebu zrádní důstojníci „vojenskou exekuci“, která odstranila z evropské politiky jednu z nejbarvitějších postav.¹⁰⁸

Po odstranění Valdštejna se otevřela možnost pro Španělsko k obnovení vlastní pozice podél Rýna. Olivares¹⁰⁹ přiměl vídeňské Habsburky ke spolupráci proti Nizozemí, ale sám dobře věděl, že k otevřenému vyhlášení války je nedonutí. Po odstranění Valdštejna se vrchním velitelem císařských vojsk stal arcivévoda Ferdinand a následně převzal vojska z Plzně. Švédské armády byly v této době rozděleny, jedna pod vedením Gustava Horna byla vázána u Überlingenu a druhá armáda vedená Bernardem Sasko-Výmarským

¹⁰⁶ GUTHRIE, William P., *The later thirty years war: from the battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia*, Westport 2003, s. 28.

¹⁰⁷ KLÍMA, s. 66.

¹⁰⁸ POLIŠENSKÝ, s. 211.

¹⁰⁹ Gaspar de Guzmán Olivares byl Španělský státník a první ministr Filipa IV. Zavedl Španělsko do několika neúspěšných válek, což přivedilo jeho odchod z politiky.

se stále nacházela ve Frankách. Rozdělení dvou hlavních švédských armád zanechalo jejich hlavní válečnou trofej z předešlého roku války, Řezno, nechráněné.¹¹⁰ Město proto bylo po dvouměsíčním obléhání císařsko-bavorskými jednotkami 26. července 1634 dobyto zpět. Horn i Bernard Sasko-Výmarský se snažili přispěchat městu na pomoc, ale nestihli přijít včas z důvodu bitvy s jednotkami Aldringena, který v bitvě padl.

Arcivévoda Ferdinand se vydal s armádou podél Dunaje a 16. srpna 1634 dobyl město Donauwörth. Poté pokračoval v pochodu k severozápadu a oblehl Nördlingen. Po bitvě s Aldringenem se Horn a Bernard Sasko-Výmarský rozdělili. Horn musel s částí armády narychlo odejít do Pruska bojovat proti Polákům, kteří dosáhli ve smolenské válce úspěchu nad Rusy.¹¹¹ Bernardovi zbylo asi dvacet tisíc mužů, proti nimž stál dvojnásobek císařských a španělských oddílů. Ve dvoudenní bitvě u Nördlingenu (5. - 6. září 1634) byli Švédové drtivě poraženi.¹¹² Po bitvě se pracně budovaná pozice Švédska v jižním Německu prakticky zhroutila a všechny zbylé armády se stáhly do severnějších pozic. Vilém z Výmaru a Jan Jiří odmítli pokračovat v záměrech z doby před bitvou u Nördlingenu, nechali některá vojska ustupovat bez zajištěné ochrany, ale sami si zvolili bezpečnější pozice na přečkání nadcházející zimy.

Porážka u Nördlingenu vedla k rozpadu heilbronské aliance a také ukončila období švédského vedení ve válce. Švédové byli nuceni válčit na dvou frontách ve střední Evropě a v Pobaltí. To donutilo Francii uzavřít novou spojeneckou smlouvu se Švédy v dubnu 1635. Později 19. května vyhlásila Francie válku Španělsku. Nové koalici se bohužel nepodařilo udržet spojení saského a braniborského kurfiřta. Sasko přistoupilo k pražskému

¹¹⁰ WILSON, s. 544.

¹¹¹ KOVÁŘ, Martin, *Třicetiletá válka. (dokončení)*. In: Historický obzor 5, 1994, 1, s. 3.

¹¹² POLIŠENSKÝ, s. 212.

míru 30. května 1635, kterým získalo obojí Lužici výměnou za zrušení všech spojeneckých svazků se zahraničními mocnostmi.

4 Válka 1635-1648

4.1 Diplomatická aktivita Francie

Bitva u Nördlingenu přivedla heilbronnskou alianci k rozpadu. Švédsko ztratilo dominantní postavení na německém bojišti, obsazená území v jižním Německu a iniciativa s početní výhodou byla na straně císaře Ferdinanda II. Francie vycítila možnost k zásahu na německém bojišti a zároveň hodlala podpořit Nizozemí v boji za nezávislost a tím oslabit moc španělských i rakouských Habsburků. Kardinál Richelieu počátkem roku 1635 zvýšil diplomatickou aktivitu a započal s přípravami Francie k válečnému konfliktu. Francie uzavřela 25. února 1635 s Nizozemím alianci, která byla namířená proti Španělskému Nizozemí. V létě dojednané dohody se Savojskem, Mantovou a Parmou měly zaměstnat Španělsko a Rakousko v severní Itálii. Francie zprostředkovala příměří ve Stuhmsdorfu¹¹³, čímž oddělila Polsko od Habsburků. Poslední akcí bylo zprostředkování přechodu armády Bernarda Sasko-Výmarského do francouzských služeb.¹¹⁴

Francie byla připravená vypovědět válku Španělsku (19. května 1635), ale do otevřeného konfliktu s rakouskou větví habsburského rodu vejít nechtěla. Proto problém vyřešila znovu spoluprací se Švédskem, které mělo nadále bojovat proti císaři a zároveň pomáhat na hranicích s Francií.

4.2 Pražský mír

Pražský mír byl vyústěním obnovení síly císaře v Německu, neboť mnoho spojenců Švédska již dál nechtělo bojovat nebo nechtěli bojovat na straně někoho, kdo v dané chvíli prohrával a jehož pozice se výrazně horšila. Císař Ferdinand II. věděl o neoblíbeném spojení saského kurfiřta Jana Jiřího se Švédskem, a proto na jaře roku 1635 zahájil jednání o uzavření separátního míru právě se Saskem. Sasko ochotně přistoupilo k jednání a

¹¹³ Mír mezi polsko-litevským soustátím a Švédskem uzavřený 12. září 1635 na dobu 26 a půl roku. Švédsko ztratilo některá území, která získalo po švédsko-polské válce ve 20. letech.

¹¹⁴ POLIŠENSKÝ, s. 214.

výsledkem byl pražský mír uzavřený 30. května 1635. Sasko mírem získalo Dolní a Horní Lužici a spojilo se s císařem proti Švédsku a Francii. Císař následně ovládal jednotnou armádu všech německých knížat.

Mír dodal potřebnou odvalu císaři a ten byl ochoten vojensky podporovat válku jak ve Francii, tak v Německu s pomocí španělských subsidií. Zároveň skončila Švédská fáze třicetileté války a započala Švédsko-Francouzská.

4.3 Válka v letech 1635-1636

Proces ukončování přátelství mezi Švédskem a jeho bývalými spojenci trval až do října roku 1635. Banér opustil Sasko a Slezsko a soustředil se na držení pozic v Pomořanech, Meklenbursku, Magdeburgu a části Braniborska. V Magdeburgu shromáždil přibližně 15 000 mužů a 49 děl, jeho druhý nejvyšší velitel Torstensson, měl dalších 4500 mužů a 2500 koní a malou jednotku, která se zdržovala v Brémách.¹¹⁵

Boje pokračovaly neúspěšným útokem Sasů na Havelberg a následně mnohem úspěšnějším útokem na Werben 17. října 1635. Banér mezitím bojoval proti Janu Jiřímu v Lüneburgu, kde 25. října v bitvě u Ludershausenu úspěšně přepadl Sasy, kteří ztratili 1600 mužů. Saský velitel Baudissin¹¹⁶ se snažil zaútočit na Dömitz a ohrozit švédské předmostí na jižním Baltu. Banér proti Baudissinovi poslal malý oddíl, který Baudissina porazil ještě na cestě k Dömitzu. Saská armáda následně oblehla Magdeburg. Banér uzavřel rok dobytím Werbenu 25. prosince a osvobozením Magdeburgu. Saská armáda přezimovala ve Wittenbergu, zatímco švédská armáda v Magdeburgu. Torstensson mezitím, od října do prosince, bránil Pomořany proti Marrazinovi. Následně, když se Marrazin rozhodl posílit Jana Jiřího, Torstensson přepadl

¹¹⁵ GUTHRIE, s. 42-43.

¹¹⁶ Ve věku 28 let vstoupil do dánských služeb a bojoval pod Mansfeldem. Po podepsání míru v Lübecku vstoupil do služeb Gustava II. Adolfa, kterého opustil v roce 1634, když sloužil v saské armádě jako polní maršál.

jeho kolonu a zajal 200 vojáků. Poté se spojil s Banérem a 28. ledna 1636 obsadil Barby poblíž Magdeburgu.¹¹⁷

V březnu roku 1636 se kancléř Oxenstierna sešel s francouzským vyslancem ve Wismaru a zde dojednali novou smlouvu ohledně placení subsidií. Francie zaplatila nedoplatek 60 000 tolarů ze subsidií ukončených po smrti Gustava II. Adolfa. Tyto peníze umožnily Oxenstiernovi rekrutovat čtyři britské pluky.¹¹⁸ Další podmínkou této smlouvy byla povinnost neuzavírat mír bez Francie. Na tyto podmínky Oxenstierna nehodlal přistoupit, ač mu zajišťovaly vyšší subsidie. Richelieu si byl vědom důležitosti Švédska na německém bojišti, a proto posílal subsidie i bez ratifikace smlouvy. Boje se v této fázi války vedly v prostoru mezi řekami Labem a Odrou.

Banér jako nejvyšší velitel vojsk rozdělil celou armádu na tři menší útvary. První o 12 000 mužích vedl osobně, druhý o 6000 mužích vedl skotský velitel Leslie a třetí čítající rovněž 6000 mužů vedl Wrangel. Jak je patrné, švédskou armádu tvořilo pouhých 24 000 mužů, zatímco samotná saská armáda měla více jak 30 000 mužů. Počátkem dubna opustily armády svá zimoviště a vydaly se plnit bojové plány pro rok 1636.

Postup Jana Jiřího donutil 5. května Banéra opustit Magdeburg a stáhnout se k Werbenu. Již 18. června byl Magdeburg obležen a 13. července se vzdal obléhatelům. Marrazin podnikl další útok do Pomořan, ale bez výrazného úspěchu. Až do 12. srpna zůstával Banér ve Werbenu, pak jej opustil a rozhodl se spojit své jednotky s jednotkami Leslieho. To se 22. srpna stalo a společné síly se vydaly k Luneburgu. Při svém pochodu se 31. srpna u Salzwedelu potkal s armádou Jana Jiřího, která pochodovala do Saska. Obě armády se zalekly a ustoupily. Hatzfeld¹¹⁹ mezitím využil Banérovu

¹¹⁷ GUTHRIE, s. 43.

¹¹⁸ WILSON, s. 580.

¹¹⁹ Melchior von Hatzfeld byl hessenský voják sloužící v habsburských službách po celou svoji vojenskou kariéru. V roce 1645 se stal generálem císařských vojsk. Byl zabit 1658 v Polsku.

nepřítomnost a obsadil Werben a Havelberg a po spojení s Marrazinem získal Rathenow a Alt-Brandenburg a posílil svojí pozici v Perleburgu.

Tento sled událostí se Banérovi nezamlouval, a proto se vydal do Perleburgu, aby zabránil napadení švédského předmostí. Bohužel pro Banéra Hatzfeld odmítl bitvu a Banér byl nucen opustit pozici, která by mu poskytla bojové výhody. Nový plán útoku provedl Banér okamžitě a od počátku byl plán úspěšný. Znovudobyl Havelberg 28. září 1636 a Werben oblehl. Situace donutila saskou armádu spojit své jednotky a stáhnout se jižněji přes Pritzwalk a Wittstock. Již 30. září opustil Banér se svou armádou Werben a vydal se směrem k saské armádě a přesunul se k Wittstocku.¹²⁰ Švédům, pod velením generálů Banéra a Torstersona, se podařilo porazit 4. října 1636 saskou armádu u Wittstocku a zabezpečili si tak své postavení ve středním Německu.¹²¹ Následně pronikli do Erfurtu a Lipska.¹²²

Na francouzském bojišti se mezitím opět vydaly armády na svá tažení. Armáda Gallase se zaměřila na Lotrinsko a Burgundsko, Piccolomini a jeho žoldnéři vyrazili v červenci 1636 na Paříž, španělská armáda pod vedení kardinála infanta¹²³ zaútočila na Pikardii a 14. srpna 1636 obsadila pevnost Corbie u Amiensu, bavorská jízda pronikla až do Campiègne. Francouzským jednotkám se však podařilo tyto útoky odvrátit.

Později se útočné akce zastavily jak na straně Švédů, tak jejich spojenců Francie a Nizozemí. Generálové dávali přednost držení důležitých pozic a měst, místo rozsáhlých vojenských operací, na které již nebylo příliš vojska a zásob. Této taktiky se nedržel Banér a pokračoval ve vojenském tažení. Svá vojska uložil do zimovišť v Torgavě až v březnu roku 1637. „Mezi

¹²⁰ GUTHRIE, s. 45.

¹²¹ KOVÁŘ, Martin, *Třicetiletá válka. (dokončení)*. In: Historický obzor 5, 1994, 1, s. 4.

¹²² KLÍMA, s. 81.

¹²³ Ferdinand Španělský, generální guvernér Jižního Nizozemí a od roku 1620 arcibiskup toledský.

našimi a Pannirem¹²⁴ nedošlo dosud k bitvě. U Leisnigu byly srážky silnějších oddílů, při nichž švédové ztratili tři standarty. Wurtzen prý byl zapálen nepřítelem, jenž se silně opevňuje v Eulenbergu a Torgavě. Hatzfeld a (Jan) Götz vyrazili na Leisnig a též odchod zdejších trup se denně očekává. Některé Marrazinovy oddíly přitrhly do Bischofswerdy tři míle odtud a potáhnou za Hatzfeldem.¹²⁵ V průběhu bojů přišla i změna ve vojenské taktice, byla využívána převážně lehká jízda a dělostřelectvo, a proto bylo vojsko mnohem pohyblivější.

4.4 Gallasova ofenzíva z let 1637-1638

Situace v Německu se výrazně změnila 28. června 1637 s příchodem 20 000 mužů z Porýní pod vedení generála Matyáše Gallase, který se spojil s jednotkami Marrazina, jejichž společná papírová síla čítala 45 000 mužů, ačkoli počet 30 000 vypadá mnohem pravděpodobněji.¹²⁶ Banér v této době disponoval pouhými 14 000 muži a nemohl se s nově příchozí armádou Gallase měřit. Gallasova taktika byla zřejmá, hodlal porazit Banérovu armádu a otevřít cestu k Baltskému moři a vyhnat Švédy z tohoto území. Banér ustupoval na sever, ale Gallas jej pronásledoval a dokonce jej předešl a zavřel mu únikovou cestu, takže Banérova armáda byla lapena mezi Odrou a polskými hranicemi.

Štěstím pro obklíčené vojáky bylo, že jim velel právě Banér, neboť sérií odvážných přesunů se z obklíčení dostal a okamžitě zamířil k Baltu. Gallas jej pronásledoval a cestou porazil malý oddíl vedený Wranglelem a následně obsadil všechny pevnosti včetně Werbenu a Havelbergu. Banér společně s Wranglelem zamířili do Štětína, kam dorazili 21. července 1637.

¹²⁴ V pramenech patří jméno Pannir švédskému pol. maršálovi Banérovi. Dále je uveden jako Paner, Pannier, či Banner.

¹²⁵ LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1636-1639*, Praha 1954, s. 111-112.

¹²⁶ GUTHRIE, s. 58.

V této chvíli bylo naprosto zbytečné vyzývat Gallase k boji, proto zůstal Banér v dobře opevněné pevnosti Štětín, a doufal v pomoc ze Švédska. Gallas využil situace a během léta a podzimu obsadil celé Pomořany a k přezimování využil Meklenbursko. V této chvíli byla pozice Švédska těsně před zhroucením, ale události následujícího roku měly opět změnit vývoj války.

Situace se pro Banéra neměla zlepšovat ještě několik dalších měsíců a územní ztráty Švédska stále rostly. Na jaře roku 1638 byl Banér připoután ve Štětínu a Stralsundu v Pomořanech, a ve Wismaru a Warnemünde v Meklenbursku. Co získal po bitvě u Wittstocku, bylo ztraceno až na Erfurt.¹²⁷ Podobná situace byla i na druhém švédském bojišti ve Vestfálsku, kde Leslie držel pouze města Minden, Nienburg, Osnabrück a Vechtu, neboť Hanau obsadila císařská armáda již 13. února 1638. Změna ve válce nastala až ve chvíli, kdy v červenci Banérovi dorazily posily ze Švédska v síle 9000 Švédů a 5000 Finů.¹²⁸

4.5 Banérova ofenzíva z let 1638-1641

V roce 1638 obnovila Francie a Švédsko smlouvu a tím bylo umožněno pokračování válečného konfliktu ve chvíli, kdy bylo Švédsko před definitivní porážkou v Německu. Podle dohody uzavřené 6. března 1638 v Hamburku, měla na severu Německa bojovat francouzská armáda, na východě a na jihu armáda švédská. Francie přislíbila Švédsku stejnou finanční pomoc jako dříve a obě smluvní strany se zavázaly jednat pouze společně při mírových rozhovorech.¹²⁹ Počátkem roku 1638 se podařilo Bernardu Sasko-Výmarskému s pomocí Francouzů dobýt pevnost Breisach a obsadit Breisgau a Alsasko. Bernard Sasko-Výmarský ale náhle v roce 1638 zemřel na neštovice a jeho vojsko přešlo do francouzských služeb.

¹²⁷ GUTHRIE, s. 59.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ KLÍMA, s. 82.

Když v červenci dorazily posily pro švédského generála Banéra, situace se na německém bojišti vyrovnala a Banér měl možnost opustit Štětín, což učinil 10. srpna s 21 000 muži a 11 000 koňmi. Gallas se v této chvíli dostal do nevýhodné pozice, neboť neměl pohromadě dostatek vojáků, aby zastavil takto mohutné nepřátelské uskupení a zároveň nemohl jednotky soustředit, neboť by je nedokázal uživit. V této chvíli se stal obětí vlastní strategie a byl nucen pozorovat, jak své předešlé válečné zisky ztrácí. Banér porazil Marrazina v bitvě u Neuklosteru 30. listopadu. Mezitím švédská armáda získala nazpět Pomořansko a Banér se uchýlil do zimovišť, než započal další zimní ofenzívu (1. ledna 1639). Vydal se s 18 000 muži přes Meklenbursko a Lauenbursko směrem do Saska.

Na cestě do Saska narazil na malý oddíl německých vojáků (4-5000 mužů) pod vedením saského plukovníka Trauditsche, jehož oddíl byl rozdrčen ve druhé bitvě u Lützenu.¹³⁰ Švédská armáda pokračovala v tažení Saskem. Banér pronásledoval od ledna 1639 saskou armádu až do Drážďan. Nato porazil císařské vojsko u Saské Kamenice¹³¹ a pronikl do Čech.¹³² Po dobytí Freibergu, obdržel dvě zprávy od českých zástupců v zemi. První obsahovala upozornění na nevybíravé řádění švédských vojáků.¹³³ Druhá zpráva byla výzvou k udržení armády od plenění, neboť dobytá vítězství mu umožňují vstoupit do Čech a pronásledovat zde poraženého nepřítele. Vojsko při tom mělo upustit od obvyklého loupění, pálení a jiných násilností, neboť polní maršál přece hodlá v Čechách osvobodit obyvatelstvo utiskované papeženci pro rozdílnou víru.¹³⁴

Začátkem dubna Banér překročil hranice Čech a vydal se k Praze, kterou měl v úmyslu dobýt. Nejdříve se 28. dubna zmocnil Litoměřic a 27.

¹³⁰ GUTHRIE, s. 60.

¹³¹ Též Chemnitz.

¹³² KLÍMA, s. 82.

¹³³ HRYCH, Ervín, *Velká kniha evropských panovníků*, Praha 1998, s. 407.

¹³⁴ LÍVA, s. 279-280.

května obsadil svou jízdou Starou Boleslav. Marně se pokoušel o dobytí Prahy a proto 2. července ustoupil k Brandýsu n. L., opanoval město i zámek, neboť počítal s delším pobytem a chtěl mít operační základnu proti Praze. Proto začal z Brandýsa n. L. i ze Staré Boleslavi zřizovat velký tábor pro své vojsko.¹³⁵ Pozice Švédska dosáhla stavu jako před bitvou u Nördlingen, ale pro získání Prahy neměl Banér dostatek mužů, neboť císařův mladší bratr arcivévoda Leopold Vilém shromáždil u Prahy 30 000 mužů. Bez obsazení Prahy nemohl Banér zůstat v Čechách. Proto v říjnu odtáhl se svojí armádou a zpusťošil třetinu království v marné naději, že zastraší císaře.¹³⁶ Tento švédský útok do Čech měl zapůsobit jako politický nátlak na nového císaře Ferdinanda III.¹³⁷

Následně do Čech dorazila další armáda pod vedením Piccolominiho z Flander s 15 000 muži, a ti použili Banérovu taktiku zimních bojů. Konflikt začal 26. ledna 1640 a Banér byl nucen ustoupit se zbytky své armády do Saska.

Proto Banér přišel s dalším plánem útoku, tentokrát na Erfurt. Vydal se tam s armádou čítající 16 000 mužů, ale poblíž Erfurtu se nacházela Piccolominiho armáda, která blokovala cestu do Bavorska. Armáda zde byla dobře opevněna, a proto se Banér zdráhal, po zkušenosti u Wittstocku, zaútočit. Přesto se obě armády utkaly v bojích mezi 17. a 20. květnem 1640. Banér se stáhl a vydal se k Rýnu, jeho pohyb rozdělil císařskou armádu a 23. června se mohl vrátit do Erfurtu. Zde očekával francouzsko-výmarské posily, ale ty nedorazily, tak se rozhodl pro další zimní ofenzívu.

Operace začaly ještě v prosinci 1640, ale Banérova armáda čítala méně jak 10 000 mužů. Přes počáteční nevýhodu získal již 26. ledna 1641 překvapivě Řezno, kde se mohl velice dobře opevnit. Nicméně další spojení

¹³⁵ ZUMAN, František, *Švédský tábor v Brandýse n. l. a v st. Boleslavi*, Praha 1934, s. 3.

¹³⁶ WILSON, s. 615.

¹³⁷ FUKALA, *Sen o odplatě*, s. 279.

císařské armády arcivévody Leopolda Viléma, Piccolominiho a Mercyho, která čítala 18 000 mužů, 13 000 koní a 40 děl, přinutilo Banéra ke stažení vojska k Bamberku. Spojená císařská armáda se vydala proti Banérovi a ten obětoval opevnění u Neuenburgu, aby mohl se zbytky armády uprchnout až k Halberstadtu. Zde se setkal s Jiřím z Lüneburgu, který znova zvažoval změnu stran. Nicméně jednání byla zrušena, když oba zemřeli na otravu jídlem 20. května¹³⁸ 1641. Tato událost vedla k obecné vzpouře.¹³⁹ Bylo nutné dosadit nového vrchního velitele a tím se stal generál hrabě Lennart Torstensson.¹⁴⁰

V roce 1641 se Francie a Švédsko dohodly na novém prodloužení spojenecké smlouvy v Hamburku ze dne 30. června, kde se zavázaly, že společenství bude trvat až do konce války. Následně začaly obě země uvažovat o přípravě mírové konference. Silné postavení obou mocností nesnížilo ani úmrtí kardinála Richelieu, jehož nástupcem se stal kardinál Mazarin.

4.6 Torstenssonova válka 1642-1645

Nový vrchní velitel švédské armády Lennart Torstensson byl dobře znám v Čechách a na Moravě, neboť Švédové pod jeho velením podnikli od roku 1637 několik překvapivých výpadů do Čech, Moravy a Slezska.¹⁴¹

Torstensson se poprvé setkal se svou novou armádou až 25. listopadu 1641. Armádu zmítanou vzpourou rychle zorganizoval pomocí 180 000 tolarů, kterými Švédsko splatilo dluhy u vojska a také pomocí naverbováním 8000 rodilých Švédů, kteří by jakoukoli vzpouru okamžitě řešili silou. Nakonec potrestal některé účastníky vzpoury proti švédské koruně.¹⁴² V roce 1641 Torstensson již nepodnikl žádné bojové akce a uchýlil se do zimovišť,

¹³⁸ Datum úmrtí se v publikacích liší. Wilson uvádí datum smrti 10. května, ostatní použitá literatura zmiňuje pouze květen.

¹³⁹ GUTRHIE, s. 61.

¹⁴⁰ KLÍMA, s. 83.

¹⁴¹ POLIŠENSKÝ, s. 218.

¹⁴² FUKALA, *Sen o odplatě*, s. 293.

nejdříve ve Vestfálsku a následně v Salzwedelu. Válka pokračovala až 29. června 1642, kdy bojovaly jednotky pod velením Königsmarka v bitvě u Wolfenbüttelu. Tuto bitvu vyhrál, ale postupné zběhnutí brunšvických vévodů celou kampaň prakticky anulovalo

Císařská armáda se předtím shromáždila a již počátkem února 1642 vyrazila ze svých zimovišť proti Torstenssonovi. Císařští doufali, že je armáda neukázněná a bez velení a její porážka bude snadná. Torstensson díky výzvědné službě Königsmarka zjistil, že se císařská armáda dala do pohybu, a proto přesunul vlastní armádu do opevněného tábora Arendsee-Seestadt, kde byla výborně chráněna. Arcivévoda Leopold se snažil obejít Torstenssonovo postavení, ale našel pouze zdevastovanou zemi pokrytou sněhem, kde jeho jednotky strádaly. Proto se celá císařská armáda vrátila v březnu do Eislebenu. Po této nezdařené akci zjistili císařští nejen to, jakého má švédská armáda nového velitele, ale i to, jak bude pokračovat ve válce, neboť převládal názor, že Torstensson je obranný generál.¹⁴³

Torstensson obnovil myšlenku na dobytí Vídně a snažil se zasáhnout císařská vojska na velice citlivém místě. Pro tento plán vybral cestu přes Slezsko a Moravu, která byla chráněna mnoha pevnostmi. Postup uskutečnil v průběhu února a března, 5. dubna 1642 se vypravil se svou armádou východním směrem přes Labe do Dolní Lužice, která se vzdala švédským jednotkám 17. dubna: „Poté pokračoval k Sorau,¹⁴⁴ poblíž Saganu,¹⁴⁵ kde se spojil s Stalhanskem.“¹⁴⁶ Již 1. května oblehl město Glogau¹⁴⁷ ve Slezsku, bráněné početnou posádkou a dobře zásobované jídlem i střelivem.

Torstensson se rozhodl město obléhat, ale zprávy o blížící se císařské armádě ho přinutily k útoku na město. Ten proběhl 4. května a město bylo

¹⁴³ GUTHRIE, s. 106.

¹⁴⁴ Český Žarov, polsky Żary.

¹⁴⁵ Český Zaháň, polsky Żagań.

¹⁴⁶ GUTHRIE, s. 107.

¹⁴⁷ Český Hlohov, polsky Głogów.

dobyto se ztrátou 200 švédských vojáků. To otevřelo Torstenssonovi cestu přes celé Slezsko, které získal prakticky bez boje. František¹⁴⁸ zůstal nehybný, zatímco Torstensson triumfálně pochodoval bez boje přes města Steinau,¹⁴⁹ Leubus,¹⁵⁰ Paechwitz,¹⁵¹ Jauer¹⁵² a Striegau,¹⁵³ Liegnitz,¹⁵⁴ který odporoval, obešli. Jeho cílem byla malá pevnost Schweidnitz,¹⁵⁵ strategická spojnice mezi Slezskem a Čechami.¹⁵⁶

František se měl spojit s Piccolominim, ale Königsmark mu v tom zabránil. Torstensson se mezitím opevnil na kopci východně od Svídnice a později se k němu připojil právě Königsmark. Dne 31. května zde proběhla bitva mezi Františkem a Torstenssonem, ve které vyhrál švédský vrchní velitel. Následně 3. června byla dobytá i Svídnice. Torstensson se poté vydal s polovinou armády na Olomouc. Olomouc měla sloužit jako důležitý opěrný bod pro výboje do Čech, ale také na Vídeň. Všem důstojníkům bylo uloženo zdržovat se jakýchkoli násilností, svémocného kvartýrování, ukládání kontribucí, pálení, plenění, odhánění dobytka a odnímání obilí.¹⁵⁷ Tento rozkaz dokládá důležitost Olomouce pro švédské jednotky a pro další průběh bojů.

Olomouc byla obléhána čtyři dny a poté se 15. června vzdala a stala se vojenskou základnou. Zde byl Torstensson zásobován místním obyvatelstvem, které se tímto bouřilo proti svým pánům, kteří před obléháním uprchli z města. Další důležité pevnosti ve Slezsku vybuďoval Torstensson během několika týdnů.

¹⁴⁸ František Albert Sasko-Lauenburský.

¹⁴⁹ Stonava.

¹⁵⁰ Polsky Lubiąż.

¹⁵¹ Polsky Prochowice.

¹⁵² Polsky Jawor

¹⁵³ Polsky Strzegom, český Stříhom.

¹⁵⁴ Polsky Legnica, český Lehnice.

¹⁵⁵ Polsky Świdnica, český Svídnice.

¹⁵⁶ GUTHRIE, s. 107.

¹⁵⁷ LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1640-1642*, Praha 1955, s. 316.

Tento rychlý postup vyvolal ve Vídni paniku, která pomohla k shromáždění 20 000 armády. Ta se snažila získat ztracené pozice nazpět, což mělo za následek akce u Opavy 25. července 1642. Torstensson neměl dostatek mužů, a proto se stáhl až do Góry ve Slezsku. Nicméně císařským se nepodařilo dobýt Olomouc, a tak Švédsku zůstala základna hluboko v habsburském území, která zůstala hrozbou až do konce války.¹⁵⁸ V průběhu září se Torstensson několikrát pokusil přimět arcivévodu Leopolda k bitvě, ale ten odmítl i přes fakt, že měl téměř dvojnásobný počet vojáků. Proto se raději Torstensson stáhl na lepší pozice, a 17. října opustil Žitavu a přesunul se přes Lužici do Saska.

V Sasku oblehl Lipsko 27. října, ale přestože prolomil hradby, nevydal rozkaz k útoku. U Lipska se k Torstenssonovi opět přidal Königsmark a také jednotky z Erfurtu. Pohyb císařské armády směrem k Torstenssonovi jej přinutil, aby zrušil obléhání Lipska a přesunul se na východ od města, kde se hodlal opevnit. Když byl nepřítel na dohled, zjistil, že nemá žádnou únikovou cestu, a proto se rozhodl k dalšímu ústupu a ještě téže noci 1. listopadu se obě armády přiblížily k Breitenfeldu. Torstenssonovo vojsko drtivě porazilo 2. listopadu 1642 u Breitenfeldu armádu saského kurfiřta, které velel generál Ottavio Piccolomini.¹⁵⁹ Byla to poslední velká bitva války, protože na každé straně bojovalo 20 000 mužů.¹⁶⁰ Po této bitvě se 7. prosince Lipsko vzdalo a Torstensson připravoval plán, jak pokračovat dále.

V lednu 1643 se pokusil dobýt poslední pevnost v Sasku, kterou byl Freiburg. To se mu nedařilo, a když 27. února dorazila další císařská armáda, rozhodl se k uložení armády do zimoviště v Elsterwedě, kam dorazil 13. března. Ale již koncem března Torstenssova armáda stála na severní hranici

¹⁵⁸ WILSON, s. 636.

¹⁵⁹ KLÍMA, s. 83.

¹⁶⁰ GUTHRIE, s. 121.

Čech.¹⁶¹ Švédské vojsko vyrazilo s rekvírovaným proviantem k oběma pevnostem, které v Čechách drželo a obnovilo svůj rok starý plán na dobytí Vídně. Dne 24. června pobořilo Prostějov, o dva dny později vzali útokem Kroměříž a 3. července dorazili k Tovačovu, kde se po kapitulaci tamější posádky utábořili.¹⁶² Nedostatek potravin a nemoce přinutili Torstenssona 3. srpna opustit své ležení u Tovačova, překročit řeku Moravu, a utábořit se nejprve nad Újezdcem na táhlém hřebenu. Když jeho generálmajor Mortaigne dobyl Přerov, začal budovat pevný tábor v prostoru u Horní Moštěnice.¹⁶³

Ale ani zde dlouho nezůstali. Moštěnický tábor opustili 1. září. Jejich vojsko sice čítalo 38 pluků rejtarů a 15 pluků pěchoty, ale celkový počet činil jen 13 000 mužů.¹⁶⁴ Torstensson se snažil s Gallasem střetnout i přesto, že měl méně mužů, ale váhavý Gallas i přes nespokojenost císařského dvora zůstal nečinný. To mělo za následek, že Torstensson opustil tábor a překročil řeku Moravu a vrátil se k Tovačovu. Švédové Horní Moštěnici vypálili a úplně rozbořili tvrz, která stávala na místě nynějšího zámku.¹⁶⁵

Švédský vrchní velitel prahl po bitvě, ale jeho soupeř ani tentokrát výzvu k boji nepřijal. Proto se Torstensson pustil k Vyškovu, dobyl město 3. září a rozeslal velké oddíly jezdeckva k Slavkovu, Hustopečím a Mikulovu, a sám dorazil k Brnu.¹⁶⁶ Nedařilo se mu ani u Brna, a proto jej opustil a v říjnu dorazil do Slezska, následován Gallasem v uctivé vzdálenosti.

Koncem roku 1643 vypukla válka mezi Švédskem a Dánskem, kam byl generál Torstensson povolán i se svojí armádou: „Opět se jednalo o to, kdo bude mít rozhodující moc v *Dominiu maris baltici*.“¹⁶⁷ Dánsko bylo poraženo a oslabeno, neboť v následné mírové smlouvě z Brömsebro muselo Švédsku

¹⁶¹ ENGLUND, Peter, *Nepokojná léta*, Praha 2000, s. 268.

¹⁶² TETOUR, Bohuslav, „*Švédské šance*“ u Přerova, Praha 1934, s.4.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 5.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 5-6.

¹⁶⁷ KLÍMA, s. 84.

postoupit ostrovy Ösel a Gotland a uznat zábor na severu. Švédsko se tak stalo pánem nad Sundem a tím si uvolnilo cestu pro své obchodní lodě na západ.

Po vítězství nad Dánskem se Torstenssonova armáda vydala zpět do Německa a do Čech. U města Magdeburgu se střetla se saskou armádou, které velel generál Gallas. Sasové byli poraženi, což znamenalo konec Gallasova působení jako velitele ve třicetileté válce.¹⁶⁸ Švédská armáda dále pokračovala na jih.

V roce 1645 se přesunuly boje do západních a jižních Čech, obzvláště do oblasti měst Horažďovic, Strakonice a Písku, kde 2. března vojáci překročili řeku Vltavu a pokračovali dále na východ. Hatzfeldova armáda, která měla tomuto přechodu zabránit, se vydala švédskou armádu pronásledovat a již 4. března byla v Táboře. Následujícího dne se Hatzfeld opevnil na kopcích poblíž vesnice Jankov. Toto rozhodnutí nebylo příliš šťastné, neboť tím se vzdal základní výhody, kterou císařské vojsko mělo a tou byla převaha jízdy.¹⁶⁹ Bitva, která se odehrála 6. března na zdejších kopcích, patří mezi nejkrvavější. Následovalo, jako v drtivém množství případů, placení tributů za ponechání vesnic bez rabování a také probíhalo umístování jednotek. Torstenssonův asignační list, přikázal Čáslavskému a Kouřimskému kraji vydržování jízdních pluků nejvyšších velitelů Hammersteina, Buttlera a jistého barona D.¹⁷⁰ Po Jankovském vítězství pokračovali Švédové do Rakouska směrem na Vídeň. Jeho armáda se zastavila až 50 km od Vídně: Císař Ferdinand III. poslal španělskému králi Filipu IV. naléhavý dopis o pomoc: „Jsem bez peněz, bez lidu a bez generálů. Prosím Vaši Jasnost, aby mne v této nouzi neopouštěla.“¹⁷¹ V roce 1645 měl Torstensson na dosah další dvě velká vítězství, ale ani jednoho již nedosáhl. Na Vídeň nezaútočil, neboť mezinárodní situace se výrazně změnila. Turecký sultán neposkytl slíbenou

¹⁶⁸ KLÍMA, s. 84.

¹⁶⁹ MAUR, Eduard, *Bitva u Jankova 6. března 1645*. In: *Historický Obzor* 6, 1995, 3-4, s. 50.

¹⁷⁰ LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1643-1645*, Praha 1955, s. 320.

¹⁷¹ KLÍMA, s. 84.

pomoc a dokonce zakázal svému sedmihradskému vazalovi jakékoliv vojenské akce proti císaři, čímž se rozpadla slibně vyhlížející protihabsburská koalice.¹⁷² Následně se ubránilo i Brno a uštědřilo Torstenssonovi největší porážku jeho kariéry. Brno bylo bráněno přibližně 500 muži, zatímco švédský generál měl k dispozici 28 000 mužů.¹⁷³ Švédské jednotky se nedokázaly probojovat do města a kvůli vysokým ztrátám na životech opustily Brno 23. srpna.¹⁷⁴ Nakonec 23. prosince předal Torstensson velení nad armádou polnímu maršálovi Karlu Gustavu Wrangelovi.

4.7 Poslední roky války

Ani poslední tři roky války nebyly bez bojových akcí, ač již probíhala jednání ve vestfálských městech Osnabrücku a Münsteru. V červenci 1646 pronikla francouzská armáda za velení generála Turenna a švédská armáda za velení generála Wrangela do Bavorska. Bavorsko bylo opět vyloupeno a zpustošeno.¹⁷⁵ To přimělo 14. března 1647 Maxmiliána Bavorského k podepsání příměří, které ale následujícího roku porušil.

Porušení příměří Bavorskem se nevyhnulo následné odplatě. Švédská armáda, pod velením generála Wrangela, jenž ležela ve Vestfálsku a Dolním Sasku, se na počátku roku 1648 v síle 24 000 mužů vydala na jih. Ve Francích se spojila s francouzskou armádou generála Turenne čítajíc 8000 mužů. Společně táhly do Bavor, kde 11. května 1648 porazily císařskou a bavorskou armádu u Zusmarshausenu poblíž Augšpurku. Bavorsko bylo opět obsazeno Francouzi a Švédy a pochopitelně opět vyloupeno. Maxmilián Bavorský musel utéci do Salcburku.¹⁷⁶

Další švédská armáda pod vedením generála Wittenberga dostala rozkaz, aby se pokusila o útok na Vídeň. Tento útok se opět nezdařil, neboť

¹⁷² MAUR, s. 51.

¹⁷³ PARKAN, František, *Švédové v Čechách a na Moravě*. In: *Dějiny a současnost* 30, 2008, 6, s. 22.

¹⁷⁴ NĚMČÍK, Bohumír, *Švédové před Brnem 1646*, Brno 1995, s. 64.

¹⁷⁵ KLÍMA, s. 85.

¹⁷⁶ Tamtéž.

armádě v něm zabránil rozvodněný Dunaj. To přimělo generála Königsmarka k útoku na Prahu. Nutno podotknout, že v této záležitosti sehrál svou roli i bývalý podplukovník císařské armády Arnošt Ottovalský, který přišel s plánem obsadit Prahu.¹⁷⁷ Praha byla po zdlouhavých manévrech napadena 25. července v době, kdy císař slavil svůj druhý sňatek v Innsbrucku s arcikněžnou Marií Leopoldinou Tyrolskou. V Praze byly téhož dne uspořádány z tohoto důvodu slavnosti, k nimž se sjelo z venkova mnoho šlechty. Vypalování ohňostrojů se protáhlo až do půlnoci. Díky této shodě okolností bylo naplánování akce příznivé.¹⁷⁸ Königsmark obsadil Hradčany a Malou Stranu a prakticky ovládal celý levý břeh řeky Vltavy. Zmocnil se přitom mnoha vzácných obrazů na Hradě i ve šlechtických palácích. Byl zajat i pražský arcibiskup, kardinál Arnošt Jiří z Harrachu. Obsazení části Prahy přimělo švédského vrchního velitele Karla Gustava, táhnout se 7000 vojáky do Prahy a celou ji okupovat. Obyvatelé Starého Města se obávali vyplenění, a proto se bránili a uzavřeli cestu přes Karlův most, takže se Švédům nepodařilo proniknout na pravý břeh Vltavy.¹⁷⁹ I po uzavření míru v Münsteru se pokoušel generál Karel Gustav dobýt Prahu, ale neúspěšně. Tím skončila třicetiletá válka v místě, kde před třiceti lety započala stavovským povstáním.

¹⁷⁷ FUKALA, *Sen o odplatě*, s. 337.

¹⁷⁸ LÍVA, Václav, *Bouře nad Prahou, aneb, Švédové před Prahou a v Praze r. 1648*, Praha 1948, s. 44.

¹⁷⁹ KLÍMA, s. 85.

5 Vestfálský mír

První snahy o mírová jednání byla z roku 1634, kdy se papež Urban VIII snažil dotlačit zástupce Rakouských a Španělských Habsburků a Francie k mírovému kongresu, ale bez úspěchu.¹⁸⁰ Počátek mírových jednání jde vysledovat až do roku 1643, kdy císař Ferdinand III vyslal zástupce do Vestfálských měst Münsteru a Osnabrücku.¹⁸¹ V Münsteru jednal císař s Francií a v Osnabrücku císař se Švédskem. Jednání mezi císařem a Švédy trvala již více jak pět let a v roce 1648 se blížila ke svému konci. Dlouhou dobu se Švédští vyjednavací v čele s Axelem Oxenstiernou snažili o řešení české otázky, neboť i z tohoto důvodu vstupoval Gustav II. Adolf do války. Vzhledem k neustálému prodlužování válečného konfliktu se priority švédských vyjednaváčů postupně měnily. Hlavním bodem jednání bylo vyplacení vlastních vojáků. Právě tento bod, který během války narůstal, byl vyvážen císařským návrhem na uvedení věcí do stavu z roku 1627.

V dalších bodech se řešily převážně územní, politické a náboženské změny v celé Německé říši. Asi nejdůležitějším bodem v mírové smlouvě v rámci náboženství bylo obnovení pravidla „*cuius regio, eius religio*“ a uznání kalvinismu. V rámci územních změn Švédsko získalo Západní Pomořany s Rujanou, Wismar, Brémy, Verden a hospodářskou kontrolu nad ústím řek Labe, Odry a Vesery.¹⁸²

Mezi politické změny v Říši se řadí švédský zisk tří hlasů na kurfiřtském sněmu. Bavorsko získalo hlas falckého kurfiřtství. Nově byl zaveden osmý hlas na sněmu kurfiřtů pro syna Fridricha Falckého, Karla I. Ludvíka, který zároveň podstoupil Horní Falc Maxmiliánovi I. Bavorskému a ponechal si Falc Dolní.

¹⁸⁰ PARKER, Geoffrey, *Europe in crisis 1598-1648*, Glasgow 1982, s. 282.

¹⁸¹ PARKER, s. 285.

¹⁸² KOVÁŘ, Martin, *Třicetiletá válka (dokončení)*. In: Historický Obzor 5, 1994, 1, s. 6.

Tyto dohody byly 6. srpna spojeny ve smlouvu, která byla v podstatě Osnabrückým mírem. Švédsko pokračovalo v bojích kvůli Francii, která stále nepřijala mír a také proto, že chtěl Karel Gustav Wrangel vyloupit Prahu.¹⁸³ Válka oficiálně skončila 24. října 1648 podpisem smluv mezi všemi účastníky konfliktu. I přes podpis smluv pokračovaly boje mezi Španělskem a Francií (válka ukončena až Pyrenejským mírem v roce 1659) a stejně tak pokračovala rivalita mezi Švédskem a Polskem (švédsko-polská válka z let 1655-1660).¹⁸⁴

¹⁸³ WILSON, s. 746.

¹⁸⁴ PARKER, s. 293.

6 Závěr

Účast Švédska ve třicetileté válce zásadním způsobem ovlivnila průběh tohoto konfliktu. Švédská diplomacie se od počátku invaze snažila získat spojence v severním Německu, což se s přibývajícími vojenskými úspěchy dařilo. Za necelé dva roky se císař Ferdinand II. ocitl na prahu porážky od nepřítele, kterého doposud neznal, a který se měl pro toto století stát jednou z předních evropských mocností. Tragédie u Lützen, v podobě smrti krále Gustava II. Adolfa, na krátký čas omezila schopnost sjednotit politické a vojenské cíle. Tohoto úkolu se zhostil kancléř Axel Oxenstierna, ale i přes jeho snažení a znalost králových postupů vliv Švédska v německé válce postupně klesal, obzvláště po bitvě u Nördlingenu.

Jistým obratem se stalo spojenectví s Francií, která poskytla finanční podporu pro další vedení války a zároveň se účastnila bojů na západní hranici Německé říše. Francouzský zásah do třicetileté války umožnil Švédsku zkonsolidovat vojenské síly a udržet životně důležité baltské předmostí, které zajišťovalo potřebné zázemí pro vojenské jednotky. Následná vojenská tažení, pod vedením generála Banéra, přinesla postupné dílčí úspěchy. Banér vynikal jako skvělý stratég a jeho způsob vedení války v zimě se stal pro jeho následovníky vzorem. Po Banérově smrti se vrchním velitelem stal generál Torstensson a i jeho strategické schopnosti předčily schopnosti císařových generálů. Torstenssonovy úspěchy na území Čech a ohrožení Vídně znovu přivedly císaře Ferdinanda III. na pokraj porážky. Až podepsání mírové smlouvy v Osnabrückeru ukončilo špatnou situaci císařských jednotek. Švédsko vyšlo společně s Francií z třicetileté války jako vítěz a po klidném období, za vlády královny Kristiny, se obnovila expanzivní politika této nové mocnosti v severní Evropě.

Vliv Švédska na průběh třicetileté války byl značný, po dlouhých 18 let válčilo proti jedné z předních mocností té doby. Velký vliv na počátek německé kampaně měl bezesporu král Gustav II. Adolf, který po celou dobu

své vlády vedl války. Jeho schopností na poli politickém a vojenském nedosahoval žádný ze soudobých panovníků. Nebýt ale zároveň vynikajících vojenských schopností generálů, nejspíš by Švédsko po tak dlouhou dobu v konfliktu nevydrželo. Nezanedbatelnou zásluhu na úspěchu švédského tažení má i osoba kancléře Oxenstierny, který řídil po celou dobu války diplomatická jednání v Německu, ale také vedl Říšskou radu za nezletilou královnu Kristinu. Díky svému politickému a diplomatickému umu se stal jednou z nejdůležitějších osob švédské historie.

Švédsko se během třicetileté války proměnilo v jednu z předních velmocí Evropy, díky králi Gustavu II. Adolfovi a v následujících letech Axelu Oxenstiernovi. Nemalý podíl na úspěchu německého tažení mají i generálové, kteří svojí iniciativou na bojišti změnili průběh bitev a často i války. Zisky Švédska byly, co se týče území, značné. Připojení Předních Pomořan, Wismaru a bývalého arcibiskupství brémského a biskupství verdenského, zajistilo této severské zemi účast na říšském sněmu a díky tomu mohla zasahovat do říšské politiky.

7 Seznam použité literatury

Vydané prameny:

LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1636-1639*, Praha 1954.

LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1640-1642*, Praha 1955.

LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1643-1645*, Praha 1955.

Monografie a články v odborných časopisech:

AHNLUND, Nils, *Gustav Adolf král švédský*, Praha 1939.

BENECKE, Gerhard, *Germany in the thirty years war*, London 1978.

ENGLUND, Peter, *Nepokojná léta*, Praha 2000.

FUKALA, Radek, *Sen o odplatě*, Praha 2005.

FUKALA, Radek, *Třicetiletá válka, konflikt, který změnil Evropu*, Opava 2001.

GUTHRIE, William P., *The later thirty years war: from the battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia*, Westport 2003.

HROCH, Miroslav, *Švédský zásah do třicetileté války*. In: *Historie a vojenství* 11, 1962, 2.

HRYCH, Ervín, *Velká kniha evropských panovníků*, Praha 1998.

KENNEDY, Paul, *Vzestup a pád velmocí*, Praha 1996.

KLÍMA, Arnošt, *Dlouhá válka: 1618-1648*, Praha 2000.

KLUČINA, Petr, *Třicetiletá válka: obraz doby 1618-1648*, Praha 2000.

KOVÁŘ, Martin, *Třicetiletá válka (1. část)*. In: *Historický Obzor* 4, 1993, 12.

KOVÁŘ, Martin, *Třicetiletá válka. (dokončení)*. In: *Historický obzor* 5, 1994, 1.

LÍVA, Václav, *Bouře nad Prahou, aneb, Švédové před Prahou a v Praze r. 1648*, Praha 1948.

MARTÍNEK, František, *Bitva u Lützenu 16. listopadu 1632*, Praha 1933.

MAUR, Eduard, *Bitva u Jankova 6. března 1645*. In: *Historický Obzor* 6, 1995, 3-4.

- MUNCK, Thomas, *Evropa sedmnáctého století 1598-1700*, Praha 2002.
- NĚMČÍK, Bohumír, *Švédové před Brnem 1646*, Brno 1995.
- PARKAN, František, *Švédové v Čechách a na Moravě*. In: *Dějiny a současnost* 30, 2008.
- PARKER, Geoffrey, *Europe in crisis 1598-1648*, Glasgow 1982.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*, Praha 1970.
- ROBERTS, Michael, *Gustavus Adolphus and the rise of Sweden*, London 1973.
- STELLNER, František, STELLNEROVÁ, Šárka, *Gustav II. Adolf*. In: *Historický Obzor* 6, 1995, 1.
- TETOUR, Bohuslav, „*Švédské šance*“ u Přerova, Praha 1934.
- WILSON, Peter H., *Europe's tragedy: a history of the Thirty Years War*, London 2009.
- ZUMAN, František, *Švédský tábor v Brandýse nad Labem a ve Staré Boleslavi*, Praha 1934.
- ŽUKOV, J. M., *Dějiny světa IV*, Praha 1961.

8 Summary

Swedish participation in the Thirty Years' War was a major milestone in the European conflict. During the conflict, a number of changes led to the first modern war in history, while the religious question was simply a pretext for war. Under the leadership of King Gustav II. Adolf Swedish units achieved great victories that led to the acquisition of the Baltic bridgehead. Subsequently, Sweden managed to get allies, who together with Gustav II. Adolf continued the war in Germany. After the victory at Breitenfeld in 1631 on the side of Gustav II. Adolf gained more allies and king's position looked unassailable. After the king's death at the battle of Lützen in 1632, the position of Sweden deteriorated to such extent that led to the collapse of Heilbronns League. After the death of the king only Chancellor Axel Oxenstierna was able to continue the war. This leading Swedish statesman was able to coordinate diplomatic negotiations and military actions so that the loss of King Gustav II. Adolf was in the later years of the war less severe. The disastrous defeat at Nördlingen in 1634 nearly finished the Swedish participation in the war.

In 1635 an alliance with France led to a strengthening of the Sweden's position, which could continue the war. Military successes of General Banner lead to the restoration of positions in northern Germany until 1637, when the initiative took the Imperial general Gallas. In the following year war continued Banner's offensive ended by his death in 1641. The command of Swedish troops took General Torstensson over. During the last phase of war he several times threatened Vienna. In the last year of war Swedish troops almost occupied Bohemia and their activities were directed to the occupation of Prague. They were stopped by peace treaties signed in Westphalia.